

טנא פירות העמל

**לקט מאמרותיו של
הרב זאב שטיינמן**

**רעיונות וקישורים בדרוש
על פרשת בלק**

מכון חו"ל טנא פירות העמל

טל. 052-7620949

לדרשות הקדשות וכל ענין:

tenepirotheamal@gmail.com

כשסיחון מת מינו את בלק למלך בידועם
שבהיותו ממדין לא יוכל בעתיד לטעון לכתר
וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל זִמְנֵי מִדְיָן עֲתָה יִלְחָבוּ
הַקָּהָל אֶת כָּל סְבִיבֹתֵינוּ בְּלִדְהוֹ הַשּׁוֹר
אֶת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלֶק בֶּן צְפּוֹר מֶלֶךְ
לְמוֹאָב בָּעֵת הַהוּא (במדבר כב. ד).

בתרגום יונתן בן עוזיאל ובִּלְק בֶּר צְפּוֹר
מִדְיָנָה מֶלֶכָא לְמוֹאָב בְּעִידְנָא הָהִיא
וְלֹא בְּעִידְנָא חוֹרְנָא, דְּהָכִין הָוֵה תְּנַאָּה
בִּינֵתְהוֹן לְמַהוּי מְלָכִין לְפָרְקִין מֵאִילָף
וְאִילָף, ואילו ברש"י בעת ההוא, לא היה
ראוי למלכות, מנסיכי מדין היה וכיון
שמת סיחון מינוהו עליהם לצורך שעה,
וברמב"ן בא"ד והנראה בעיני כי היו
מתחילה במדין מלכים וסיחון מלך
האמורי נלחם במלך מואב הראשון ויקח
את כל ארצו מידו עד ארנן ונלחם בבני
עמון ולקח מארצם וכו' ונלחם סיחון עוד
עם מלכי מדין וכבש ארצם ושם אותם לו
לעבדים נושאי מנחה והסיר עטרת ראשם
ולא נתן להם הדר מלכות והשאירם
שופטים בארץ מדין בעבורו וכו' והראיה
בזה שכתוב ביהושע וְכָל מַמְלָכוֹת סִיחֹן
מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר מֶלֶךְ בְּחָשְׁבוֹן אֲשֶׁר
הָבֵה מִשָּׁה אֹתוֹ וְאֵת נְשֵׁי־אֵי מִדְיָן אֶת אֹי
וְאֵת רָקִם וְאֵת צוּר וְאֵת חוּר וְאֵת רַבֵּעַ
נְסִיכֵי סִיחֹן יִשְׁבִּי הָאָרֶץ (יהושע יג. כא, צור הוא
בלק) כי היתה תחת ממשלתו וכו'.

ואם בלק היה מאלה ממדין אשר כשסיחון
כבש ארצם שם אותם לו לעבדים
והשאירם שופטים בארץ מדין בעבורו
וכיון שמת סיחון מינוהו עליהם
לצורך שעה, אם כן יובן פשוט מינוי זה,
לפי מה שלהבדיל היה ברבי שאול וואהל

(קצנלביגן נפ' שעז) שנעשה מקורב ויועץ
למלך פולין ובהתאם לחוקה הפולנית
אם מת מלכם יש למנות מלך חדש תוך
זמן מסויים על כן כשמת המלך מינו את
רבי שאול למלך זמני בידועם כי היהודי
לא יטען מאוחר יותר לכתר, כן כאן
כשסיחון מת מינו את בלק המדיני למלך
בעת ההיא בלבד בידועם שבהיותו ממדין
הוא לא יוכל לטעון בעתיד לכתר.

בלק אמר אולי אוכל נכה בו ואילו
בלעם אמר אולי אוכל להלחם בו
וְעֲתָה לָכֵה נָא אֶרֶץ לִי אֶת הָעָם הַזֶּה כִּי
עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אֲוִלִי אוֹכֵל נֶכֶה בּוֹ
וְאֶגְרְשֶׁנּוּ מִן הָאָרֶץ (במדבר כב. ו).

ברש"י נכה בו אני ועמי נכה בהם, דבר
אחר לשון משנה היא מְנַכָּה לוֹ מִן הַדָּמִים
(חולין בלק ע"א) לחסר מהם מעט. וכיון דכל
תנא בתרא לטפויי מילתא קא אתי (בבא
בתרא צג ע"ב), ממילא הפירוש הב' בא
להוסיף ולחדש, שבא ליישב מדוע שינה
בלעם ואמר לא בלשון הכאה נכה בו
אלא בלשון מלחמה שאמר אולי אוכל
לְהִלָּחֵם בּוֹ (במדבר כב. יא), זה לפי שבלק
אמר ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא
להסיעם מעלי ובזה שייך לומר אולי
אוכל נכה מלשון מנכה היינו לחסר מהם
מעט ואז ואגרשנו מן הארץ, אבל בלעם
שהיה שונאם יותר מבלק ואמר אולי
אוכל לְהִלָּחֵם בּוֹ וְגִרְשָׁתִּיו היינו וגרשתי
מן העולם לפיכך הוא לא אמר נכה
מלשון מנכה מן הדמים, שהרי אם
וגרשתי מכל העולם אז לא שייך לשון

נכיון והפחתה, ולכן אמר אולי אוכל להלחם בו ולהכותו לגמרי ועל ידי זה וגרשתיו מן העולם.

וזהו שברש"י פרשת מטות על הפסוק נָקַם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים (במדבר לא. ב) ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם וכו' אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם, ע"כ, בלעם שלא ממואב היה אלא ממדין שנתעברו על ריב לא להם, אמר אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו מכל מקום שבעולם אף שאינם בארצו וממולו כי היה שונאם, אבל בלק שהיה ממואב ביקש רק להסיעם מעליו ואמר ואגרשנו מן הארץ כי מואב נכנסו לדבר מחמת יראה והיה די לבלק להסיעם מעליו.

ובמסכת ברכות (ז ע"א) וְאֵל זַעַם בְּכָל יוֹם (תהלים ז. יב) וכמה זעמו רגע וכמה רגע אחד מחמשת ריבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה וכו', אמר רבי אלעזר אמר להן הקב"ה לישראל דעו נא כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלא כעסתי כל אותן הימים לא נשתיר משונאיהן של ישראל שריד ופליט וכו', ובתוס' ואם תאמר מה היה יכול לומר בשעת רגע, יש לומר בלעם. הרי שבלעם הרשע היה עומד עלינו לבלותינו, ובהגדה של פסח והיא שְׁעֻמְדָּה לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ וכו' שְׁבָכָל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְבִלּוֹתֵנוּ וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם, זו היא שעמדה לאבותינו ולנו מה שבכל דור

ודור יש לא כמו בלק ומואב שמיראתם אותנו מבקשים הם רק להסיענו מעליהם, אלא שבכל דור יש העומדים עלינו לבלותינו כמו בלעם הרשע ולכן הארמי שביקש לעקור את הכל כי הוא בלעם הוא לבן כבתרגום יונתן בן עוזיאל (במדבר כב. ה) וְשָׂדֶר עֲזָדִין לוֹת לְבָן אֲרָמִי הוּא בַלְעָם דְּבָעָא לְמַבְלוֹעַ יַת עָמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל וכן בתרגום יונתן בן עוזיאל פרשת מטות (במדבר לא. ח) עַל בַּלְעָם דְּעָבַד מְלִתָּא דְּקוֹסְמִין וּפְרַח בְּאוּר שְׁמִיָּא מִן יָד אִידְכָּר פִּינְחָס שְׁמָא דְּבָא וְקַדִּישָׁא וּפְרַח בְּתָרוּי וְאַחֲדִיהָ בְּרִישִׁיָּה וְאַחֲתִיהָ, שְׁלֵף סִיפָא וּבָעָא לְמַקְטִילָהּ וכו' עֲנִי וְאָמַר לִיהָ הֲלָא אֲנִתָּה הוּא לְבָן אֲרָמָא דְּבָעִית לְמִישִׁיצִיָּא יַת יַעֲקֹב אֲבֹנָן, הרי הוא בלעם הוא לבן שביקש לעקור את הכל ושניהם היו עומדים עלינו לבלותינו, והקב"ה מצילנו מידם כלומר שהצלתינו באה דוקא מידם של המבקשים לבלותינו, אי תימא כבמדבר (דברים רבה פרשה ג' ו) וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם (דברים ז. יב) מהו וְשָׁמַר אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן כָּל מָה שִׁישְׂרָאֵל אוֹכְלִים בְּעוֹלָם הִזָּה מִכֹּחַ הַבְּרִית שֶׁבְּרַכְּם בַּלְעָם הָרָשָׁע אֲבָל בְּרִית שֶׁבְּרַכְּנוּ אוֹתָן הָאֲבוֹת מְשַׁמְרִין הֵן לְעֵתִיד לְבָא, הרי שהצלתינו בעולם הזה באה מידו של הרוצה לבלותינו, ואי תימא הצלה זו שהקב"ה מצילנו תבוא לנו על ידי ומידם של המבקשים לבלותינו כי הצלתנו היא בקיום בתי מדרשות ובתי כנסיות שלנו שהיא הצלה גדולה לנו, והצלה זו באה לנו מידו של בלעם הרשע המבקש לבלותינו, דאמר רבי יוחנן (סנהדרין קה ע"ב) שבלעם הרשע

ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות אמר מה טובו אלהיך יעקב (במדבר כד. ה) וכו' אמר רבי אבא בר כהנא כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שנאמר ויִהְיֶה ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֵת הַקְּלָלָה לְבִרְכָּהּ כִּי אֶהְיֶה ה' אֱלֹהֶיךָ (דברים כג. ו), קללה ולא קללות, הרי שהצלתנו בבתי מדרשות שלנו היא מידם של המבקשים לכלותינו.

פירוש נכה לשון הכאה הוא כבترגום אונקלוס, ופירוש נכה לשון נכיון כבترגום יונתן בן עוזיאל ונשוב לב' הפירושים שברש"י נכה מלשון הכאה או לשון משנה מנכה לו מן הדמים. שפירוש ראשון נכה לשון הכאה שהוא הפשט, כן בתרגום אונקלוס שמתרגם פירוש המילות ולא הבדיל בין נכה שאמר בלק ובין להלחם שאמר בלעם, שעל אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ תרגם וּבָעֵן אֵיתָא כְּעֵן לוֹט לִי יְתַּ עֲמָא הָדִין אֲרִי תַקִּיף הוּא מְנִי מָאם אֲכֹל לְאֶגְחָא בִּיה קָרַב וְאֶתְרַבֵּינָה מִן אֲרַעָא, ועל דברי בלעם שאמר אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו תרגם כְּעֵן אֵיתָא לוֹט לִי יְתַּיָּה מָאם אֲכֹל לְאֶגְחָא בִּיה קָרַב וְאֶתְרַבֵּינָה. ואילו פירוש שני שברש"י נכה לשון מנכה לו מן הדמים, כן בתרגום יונתן בן עוזיאל שהבדיל בין נכה שאמר בלק ובין להלחם שאמר בלעם, שעל אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ תרגם לְוֹאִי אֲכֹל לְאֶעֱזֹרִיָּה וְאֶתְרַבֵּינָה מִן אֲרַעָא ואילו על דברי בלעם שאמר אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו תרגם כְּדֹן אֵיתָא לוֹט בְּגִינִי יְתַּיָּה לְוֹאִי אֲכֹל לְמִסְדָּרָא סִדְרִי קָרַבָא בִּיה וְאֶתְרַבֵּינָה.

ואדהכי הנה בהלכות ראש השנה (א"ח סימן תקפג סעיף א) כְּשִׂיאָכֵל בְּרִתִּי יֹאמֶר יְהִי רְצוֹן שְׂיִכְרָתוֹ שׁוֹנְאִינוּ, סִלְקָא יִסְתַּלְקוּ אוֹיְבֵינוּ. ההבדל בין שיכרתו ובין שישתלקו הוא פשוט, יכרתו היינו שיהיו נכרתים לגמרי מן העולם, וישתלקו היינו שישתלקו מעימנו ומעלינו. והטעם לזה ההבדל נראה לפי ההבדל שבין שונאים לאויבים, שונאים הם אותם שבתוך לבם הם שונאים בקביעות ובתמידיות ולכן יהי רצון שיכרתו מן העולם לגמרי, ואילו אויבים הם אותם המאייבים וחורשים רעה, המאייב הוא זה הזומם והצודה וכענין וְאֶשֶׁר לֹא צָדָה (שמות כא. ג) שפ"י רש"י לא ארב לו ולא נתכוין, צדה לשון ארב וכן הוא אומר וְאֵתָה צָדָה אֵת נִפְשִׁי לְקַחְתָּהּ (שמואל א' כד. יב), האויב יֵשֵׁב בְּמִאֲרָב חֲצֵרִים (תהלים י. ח) הוא אורב רק בהיותו במארב ולכן יהי רצון שישתלקו מעלינו.

בריה אין לה שיעור

וכיון שהזכרנו הגמרא ממסכת ברכות, הנה כך הוא שם בגמרא, ומי איכא רתחא קמיה דקודשא בריך הוא, אין, דתניא ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע, וכמה רגע, אחד מחמשת ריבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה וזו היא רגע ואין כל בריה יכולה לכיון אותה שעה חוץ מבלעם הרשע וכו'. מה שנקטו לשון בריה ואין כל בריה יכולה לכיון אותה שעה, אפשר בדרך צחות לפי דתנן (מכות יג ע"א) כְּמָה יֹאכֵל מִן הַטֶּבֶל וְיִהְיֶה חֵיב, רַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמֵר כָּל שֶׁהוּא וְחֻכָּמִים אוֹמְרִים בְּזֵית, אָמַר לָהֶם רַבִּי שְׁמַעוֹן אֵין אֲתֵם מוֹדִים לִי בְּאֹכֵל נִמְלָה כָּל שֶׁהוּא

הַקִּדִּישׁ שְׁלֵם שְׁלֹא־חֲרִיקָה, הרי בברכות ותפילה ודאי שאם התחילו משלימים.

עוד בענין בריה עיין מה שכתבנו על הגמרא ברכות (ז ע"א) מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה וכו'.

בלעם לא היה מברך

כִּי יִדְעָתִי אֶת אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבָרֵךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר (במדבר כב. 1).

ברש"י כי ידעתי על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב. הנה ממלחמת סיחון ידע בלק רק את אשר תאר יואר לפי שמסתמא בלעם קילל את מואב לבקשת סיחון, אבל את אשר תברך מבורך לא היה יכול לידע ממלחמת סיחון, ומה שבלעם ניבא לבלק עתיד אתה למלוך אין זו ברכה אלא רק הגדת העתיד בלבד ואף רש"י לא מזאת הוכיח לכאן שאת אשר תברך מבורך. ואפשר שאפילו עכו"ם רשע כבלק היה מבין שמידה טובה מרובה, וסבר שאם במידה רעה אשר תאר יואר כפי שראה במלחמת סיחון שבלעם בקללו עזר לנצח את מואב, אם כן ודאי שגם את אשר תברך מבורך, כך סבר אותו נכרי בלק.

אשר תברך מבורך בלשון חזוה ואשר תאר יואר בעתיד ומה שאמר כי ידעתי את אשר תברך מבורך בלשון חזוה ולא אמר יבורך בלשון עתיד ואילו אשר תאר יואר בלשון עתיד, זה לומר שבלעם ברשעו אם כבר היה מברך היה מברך רק את מי שהוא

שהוא חייב (בתמיה), אמרו לו מפני שהיא כְּבִרְיָתָהּ, אמר לָהֶן אָף חֲטָה אַחַת כְּבִרְיָתָהּ. ממילא לכולי עלמא בריה אין לה שיעור ולכן אמרו בלשון אין כל בריה יכולה לכיון אותה שעה, כי אם נחשוב רגע שהוא אחד מנ"ח אלפים ותתפ"ח בשעה, הרי הוא אחד ממליון ותי"ג אלפים ותי"ב במעת לעת, ובריה אין לה שיעור, ושיעור של רגע באפו אין אף בריה יכולה לכיון. אמנם רגע כזה הוא זמן קצר מאד אפילו בשביל תיבת כָּלֶם, ואפשר שזהו כוונת התוס' אחר שכתבו שבשעת רגע יכול לומר כלם, אי נמי מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה היה מזיק אפילו לאחר כן. התוס' הוסיפו אי נמי, לומר שאפילו שברגע קט כזה אפילו כלם אין שייך לומר, אך כיון שהיה מתחיל בקללת כלם היה מזיק אפילו לאחר כן כלומר אם היה משלים תיבת כלם.

אם בקללה כיון שהתחיל יכול

לחמשיך לחזיק, והרי מידה טובה מרובה,

שבברכות ותפילה ודאי שאם התחילו משלימים

ואם בקללה מאחר שהיה מתחיל היה ממשיך אפילו לאחר כן, והרי לעולם מידה טובה מרובה ממידת פורענות (סוטה יא ע"א וסנהדרין ק ע"ב), ממילא מה שבתפילה (ש"ע א"ח סימן נה סעיפים ב-ג) אם התחיל לומר קדיש או קדִּשָּׁה בַּעֲשָׂרָה וַיֵּצְאוּ מִקְצָתָן גּוֹמְרִים אוֹתוֹ הַקִּדִּישׁ אוֹתָהּ הַקִּדִּשָּׁה שֶׁהִתְחִיל וְהוּא שְׁנֵשֶׁת־יָרֵד רַבָּן, אם התחיל בְּאֲבוֹת וַיֵּצְאוּ מִקְצָתָן גּוֹמְרִים אֶפְלוּ קִדְּשָׁה וְבִהְגִּי"ה אִם יֵצְאוּ לְאַחַר שֶׁהִתְחִיל בְּתַפְלָה בְּקוֹל רָם וְקִדְּשָׁה יְכוּלִים לְהַשְׁלִים כָּל סֵדֶר קִדְּשָׁה וְלֹמֵר

הַלֵּילָה וַחֲשֹׁבֹתַי אֶתְכֶם דְּבַר כְּאֶשֶׁר
יִדְבֹּר ה' אֵלַי וַיֵּשְׁבוּ שְׂרֵי מוֹאָב עִם
בְּלָעַם (במדבר כב. ז-ח).

ברש"י וקסמים בידם, כל מיני קסמים שלא
יאמר אין כלי תשמישי עמי, דבר אחר קסם
זה נטלו בידם זקני מדין, אמרו אם יבוא
עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו
אין בו תועלת, לפיכך כשאמר להם לינו
פה הלילה אמרו אין בו תקוה, הניחוהו
והלכו להם שנאמר וישבו שרי מואב עם
בלעם, אבל זקני מדין הלכו להם.

ולפירוש ראשון שברש"י שכל מיני
קסמים בידם שלא יאמר אין כלי
תשמישי עמי, עדיין צריך להבין למה
וישבו שרי מואב לבד עם בלעם, וזקני
מדין היכן היו. וכשיש יותר מפירוש אחד,
אז בדרך כלל הפירוש השני בא להוסיף
ולחדש עוד על הפירוש הראשון שהוא
יותר קרוב להפשט וכל תנא בתרא
לטפוי מילתא קא אתי (בבא בתרא צג ע"ב),
ממילא הפירוש הראשון שנטלו כלי
תשמישם הוא היותר קרוב להפשט,
שבלעם היה מיושבי מדין וכשיקרו זקני
מואב עם זקני מדין בביתו וצויה אותם
להמתין לבוקר הרי שזקני מדין הלכו
לביתם שהיה באותה מדינה ואולי אף
מקום דירתם ומושבם היה בסמוך
למושבם של בלעם כי היו שרים וחשובים
וגם הם מסתמא כבלעם היו מתגוררים
באיזורים הנחשבים והיקרים של המדינה,
מה שאין כן זקני מואב שנאלצו להישאר
ללון אצל בלעם כי הם אינם מיושבי
מדין, וזהו שנאמר וישבו שרי מואב עם

כבר ממילא מבורך וזהו אשר תברך
מבורך הוא מכבר, אבל את מי אשר תאר,
הוא יואר על ידי שאררתו ולא שארור
הוא מכבר. כך היה נוהג אותו רשע.

וזה לשון האוההה"ק, יתבאר על פי
דבריהם (במדרש כאן) שאמרו שבלעם ברך
את בלק שיהיה מלך, לזה אמר כי ידעתי
את אשר תברך מבורך שהרי נתקיימה
בו ברכתו ודבר זה הוא ידוע אצלו לבד
לפי שהוא ניסה את הדבר ואינו ידוע
לכל כי ברכת בלעם ברכה, ואשר יאור
זה ידוע ממה שקלל מואב לסיחון, ויש
להעיר בענין זה, בשלמא מה שהיו
צודקין קללותיו של בלעם יש ב' טעמים
בדבר, א' להיותו רע עין והב' שהיה ידוע
רגע באפו כמאמרם ז"ל (ברכות ז' ע"א
וסנהדרין קה ע"ב) והיה מקלל ברגע הזעם,
אבל הברכה אין מציאות שתתקיים
מפיו, ונראה כי לעולם ברכת בלעם
כברכת חמור אלא שהרשע היה מערים,
כשהיה רואה באצטגנינות שפלוני יעלה
לגדולה וכדומה היה עושה שמברכו,
וכשבא הדבר ומתברך חושב שברכתו
של בלעם גרמה, ולא כן הוא אלא מזלו
גרם, וכמו כן עשה לבלק שראה בכוכבו
שעתיד למלוך במואב ובירכו בדבר
עצמו לרמותו כי הוא הסובב, ע"כ לשון
קדשו של האוההה"ק.

ב' פירושים וקסמים בידם

וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וְקַסָּמִים
בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל בְּלָעַם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו
דְּבָרֵי בָלָק, וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה

בלעם לפי שלא היו מתושבי המדינה, אבל זקני מדין הלכו ללון בביתם. ואמנם אחר כך ויקומו שרי מואב ויבאו אל בלק ויאמרו מאן בלעם ה' עמנו (במדבר כב. יד) כי רק שרי מואב שחזרו למדינתם חזרו להשיב את תשובתו השלילית הזו אל בלק מלכם, לא כן זקני מדין שלא היתה להם סיבה לשוב אל מלך מואב עם תשובתו השלילית של בלעם.

גם אפשר בפירוש השני שברש"י וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם, אלו הקסמים שאם ידחנו אין בו תועלת נטלו דוקא זקני מדין בידם, כי קסמים בידם קאי רק על זקני מדין דמינייהו קאתי בפסוק ולא על זקני מואב הכתוב קודם לזקני מדין. אלא שצריך טעם מדוע רק זקני מדין נטלו קסם זה ולא זקני מואב. ואפשר לפי שזקני מדין שהיו שכנים לבלעם הרשע ידעו והכירו טיבו וטבעו של בלעם ומסתמא הבינו שאין לסמוך עליו ולכן דוקא הם נטלו קסמים בידם שאם ידחנו אין בו כלום, מה שאין כן זקני מואב שלא הכירוהו עד עכשיו.

לינו לילה אחת, לנו כמה לינות

ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבת
אתכם דבר (במדבר כב. ח).

הנה על הפסוקים ויאמר בת מי את הגיד
נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין
ותאמר אליו גם תבן גם מספוא רב עמנו
גם מקום ללון (בראשית כד. כג-כד) פי' רש"י
ללין לינה אחת, לין שם דבר, והיא אמרה

ללון כמה לינות. ולפי זה בלעם לא אמר לנו אלא לינו פה הלילה ואם אמר לינו אז ודאי שזה לילה אחד ולא יותר, ואם כן למה היה צריך להוסיף ולומר לינו פה הלילה. ובדרך צחות אמרנו להמשתתפים בכולל בעלי בתים היות שיש מקומות כמו אצל קהילות החסידים שהגיית חיר"ק נשמע כמו הגיית מלאפ"ם וכמעט אין הבדל ביניהם למי שאינו מדקדק גדול, לכן טרח בלעם להוסיף ולומר לזקני מואב ומדין שאל יטעו כשאמר להם לינו שנתכוין ללוננו כמה לילות, לא כן הוא, כי בלעם הרשע לא היה מכניס אורחים ואמר להם שכוונתו לינו כלומר הלילה הזה ולא יותר. ודאי שדברים אלה הן רק בדרך צחות כי מה לאותם רשעים וללשון הקודש שאפילו פרעה מלך מצרים שבשבעים לשון היה יודע אבל בלשון הקדש לא היה יודע.

ועוד מקראות יש בלשון זה, פעמים יובן שהוא לילה אחת אף שלא פורש לינו פה הלילה, כגון בפלגש בגבעה ויקם האיש ללכת הוא ופילגשו ונערו ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לערב לינו נא הנה חנות היום לין פה וייטב לבך והשכמתם מחר לדרךכם והלכת לאהלך (שופטים יט. ט) הרי לינו הרי לין. ובספר יואל חגרו וספרדו הכהנים הילילו משרתי מזבח באו לינו בשקים משרתי אלהי פי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך (יואל א. יג) אפשר לפי הענין מכת הארבה שאכל הכל אמר לינו לילה אחת בלבד בשקים משרתי אלהי, כי אמנם הכרת מנחה ונסך מבית ה' (יואל א. ט) כי לא מצאו

אם בדרך טובה רענו של האדם לילך, או מסייען בידו
וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל בָּלָעַם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ
אִם לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוֹם לְךָ אֲתָם
וְאֵךְ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ
תַּעֲשֶׂה (במדבר כב. כ).

אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא
ואמרי לה אמר רב הונא אמר רבי אלעזר
(מכות י"ע"ב) מן התורה ומן הנביאים ומן
הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך בה
מוליכין אותו, מן התורה דכתיב לֹא תִלְךָ
עִמָּהֶם (במדבר כב. יב) וכתיב קוֹם לְךָ אֲתָם
וכו', עיין מה שכתבנו בזה על הפסוק
וַיִּשְׁלַח אֲתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאֲרָן עַל פִּי ה'
(במדבר יג. א) ברשותו שלא עכב על ידו.

מה בין וישכם שבאברהם לויקם שבבלעם
וַיִּקָּם בָּלָעַם בַּבֶּקֶר וַיַּחְבֹּשׁ אֶת אֲתָנּוֹ
וַיִּלְךָ עִם שְׂרֵי מֶלֶךְ (במדבר כב. כא).

ברש"י ויחבוש את אתונו, מכאן
שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש
הוא בעצמו, אמר הקב"ה, רשע כבר
קדמך אברהם אביהם שנאמר וַיִּשְׁכֶּם
אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר וַיַּחְבֹּשׁ אֶת חֲמֹרֹ (בראשית
כב. ג), ותנא משום רבי שמעון בן
אלעזר (סנהדרין קה ע"ב) אהבה מבטלת
שורה של גדולה מאברהם דכתיב וישכם
אברהם בבוקר, שנאה מבטלת שורה של
גדולה מבלעם שנאמר ויקם בלעם
בבוקר ויחבוש את אתונו.

בהבדל שבין לשון השכמה שבאברהם
ובין לשון קימה שבבלעם, כי אמנם גם
באברהם נאמר לשון קימה שנאמר

סולת ויין לפי שהארבה אכל הכל, אך
הם קיוו שזו צרת שעה ולמחר כבר יהיה
מנחה ונסך. ובספר יהושע שאו לָכֶם מִזֶּה
מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן וגו' שְׁתֵּים עָשָׂר אַבְנִים וגו'
וְהִנֵּחֶתֶם אוֹתָם בְּמַלּוֹן אֲשֶׁר תָּלִינוּ בּוֹ
הַלַּיְלָה (יהושע ד. א) ולזה כבר אמרו במסכת
סוטה (לד ע"א) יכול בכל מלון ומלון
תלמוד לומר אשר תלינו בו הלילה.
ובספר ישעיה מִשָּׂא בַּעֲרָב בַּיַּעַר בַּעֲרָב
תָּלִינוּ אֲדָחוֹת דָּדָנִים (ישעיה כא. יג) שהייתם
יוצאים ולנים ביער דרך העברת ארחות
ושיירות של בני דדן ובני קדר שהיו
מכניסי אורחים.

ובפשטות נראה כי דיוקא של לינו ולונו
אם זה לילה אחת או כמה לילות הוא
דוקא בלשון הקודש המדוייקת
והמדוקדקת ולא בשפת העמים שבזה
אין היכר להבין באיזה לינה מדובר אם
לילה אחת או כמה לילות, ולכן בלעם
שדיבר עם זקני מואב וזקני מדין בשפתם
הוא היה מפרש להם שילונו בזה הלילה
ולא יותר, אבל התורה הקדושה
שמספרת לנו מה היו דברי בלעם, היא
מספרת לנו בלשון הקודש איך אמר
ופירש להם בלעם. עוד עיין מה שכתבנו
על הפסוקים הַיֵּשׁ בֵּית אָבִיךָ מָקוֹם לָנוּ
לָלִין וַתֹּאמֶר וגו' גַּם מָקוֹם לָלוֹן (בראשית כד.
כג-כה), כן עיין בתוך הדברים שכתבנו על
הפסוק וַיָּקְמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בָּנֹתָיו לְנַחֲמֹ
וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי אֶרֶד אֶל בָּנִי
אָבִל שְׂאֵלָה (בראשית לו. לה) שנתבאר דברי
נעים ומירות ישראל מִי זֶה הָאִישׁ יֵרָא ה'
וגו' נִפְשׁוּ בְּטוֹב תָּלִין (תהלים כה. יב-ג), תלין
ביו"ד ולא תלון בוא"ו.

לחַרַב וּאֲכַן לִמָּה לֹא הִיָּה דִּי בִּפְּוֹ וְהָרִי
 כּוּחוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רִשַׁע בִּפְּוֹ וְאִשֶּׁר יֹאדֵר
 יוֹאֵר, נִלְעַנֵּד כִּי אַחֵר שְׁבַלְעַם הַכִּיר אֶת
 אֶתְנוֹ שְׁנַיִם עַל גְּבִי שְׁנַיִם כְּמוֹ שֶׁהוֹכִיחַתּוּ
 הֵלֹא אֲנֹכִי אֶתְנַדֵּךְ אֲשֶׁר רָכַבְתָּ עָלַי
 מִעוֹדֶךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה (בַּמִּדְבָּר כב. ל) וְהִנֵּה
 בַּפֶּתַע הִיא הִפְתִּיעַתּוֹ שִׁפְתָּחָה פִּיהָ
 בַּפֶּתַח כְּדֹכְתִּיב וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֶתְנוֹן
 (בַּמִּדְבָּר כב. כח), אִמֵּר בִּלְעָם הָאִמְנָם גַּם
 הָאֶתְנוֹן כּוּחָהּ בִּפְּיָהּ, כִּי כֹזֶאֱת בִּלְעָם לֹא
 הַכִּיר אוֹתָהּ בִּלְתִּי הַיּוֹם, וְלִכֵּן לֹא הִיָּה
 רוֹצֵה לִילֵךְ אֶל מוֹל אֶתְנוֹ בְּכַח הַפָּה אֲלֵא
 רַק בַּחֲרַב אִשֶּׁר בּוֹזֵה וְדֹאֵי יוֹכֵל לָהּ.

וְלִהְיוֹסִיף בְּדֶרֶךְ מוֹסֵר לִפִּי הָעוֹבְדָא בְּאִדָּם
 שֶׁהִגִּיעַ לִפְנֵי הַסַּבָּא קִדִּישָׁא מְרוֹזִין זִי"ע
 וְנִפְשׁוּ בִשְׂאֵלָתוֹ אַחֵר שֶׁהִתְעַנָּה זֶה
 אַרְבַּעִים יוֹם רִצּוּפִים שְׁבָהֵם גַּם לֹא עָלָה
 עַל מִיטָתוֹ וְכו', וְכַעַת מִמִּתִּין הוּא לְדַעַת
 מֵה חֶסֶד הוּא עוֹד עַד שִׁיזְכֶּה לְגִילּוֹי
 אֱלִיהוֹ, הַשִּׁיבּוֹ הִרְהִיק זִי"ע כִּי סוֹסִי
 מִרְכַּבְתּוֹ לֹא יִסְעֵדּוּ כִּי אִם תִּבֵּן זֶה הִרְבָּה
 יוֹתֵר מֵאַרְבַּעִים יוֹם וְכֵן אֵינִם יִשְׁנִים עַל
 מִיטָה מְעוֹלָם וְלֹא בּוֹזֵה לְבַד תִּלּוֹי
 הִתְעַלּוֹת. כְּמוֹ כֵּן פִּתִּיחַת פִּי הָאֶתְנוֹן
 בְּכֹאֵן הִיָּה לְהוֹכִיחַ מִשְׁמִים לְבִלְעָם הִרְשַׁע
 שֶׁלֹּא כָּל מִי אִשֶּׁר כּוּחוֹ בִּפְּוֹ יִהְיֶה נִחְשָׁב
 לְגִדּוֹל, כִּי הִנֵּה יֵשׁ אִשֶּׁר גַּם לֹאֲתוֹן יִהְיֶה
 כַּח בִּפְּיָה עַד שֶׁמִּדְּבַרְתָּ וְעַם כָּל זֹאת אֵינָהּ
 כִּי אִם אֶתְנוֹן. וְשׁוֹרֵר בִּלְבָב שִׁמְחָה (אִמְרִים) זֶה
 לְשׁוֹנוֹ, רֵאִיתִי בִּסְפָר עֵינִין פִּתִּיחַת פִּי
 הָאֶתְנוֹן לְהִרְאוֹת לָהֶם שְׂאִין בִּלְעָם יִחְסֹן,
 שְׂגָם אֶתְנוֹן יִכּוֹל לְדַבֵּר, וְמָה שֶׁאִמֵּר אִם
 יִתֵּן לִי בְּלֶק מְלֵא בֵּיתוֹ פֶּסֶף וְזָהָב וְגו'
 (בַּמִּדְבָּר כב. יח) וְבִרְשִׁי רֵאִוִי לוֹ לִיתֵּן לִי כָּל

וַיִּשְׁכֶּם אֲבָרְהָם בְּבֶקֶר וַיִּחַבֵּשׁ אֶת חֲמורוֹ
 וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו אֶתוֹ וְאֶת יִצְחָק בְּנוֹ
 וַיִּבְקַע עֲצֵי עֵלֶה וַיִּקֶּם וַיַּלְךְ וְגו', וְעַל
 כּוֹרַחַךְ צָרִיךְ לַחֲלֹק בֵּין לִשְׁוֹן קִימָה
 שְׁבִאֲבִרְהָם שֶׁהִיא קִימַת הַגּוֹף הַגִּשְׁמִי וּבֵין
 לִשְׁוֹן הַשְּׁכֵמָה שֶׁהוּא אֲצֵל הַצַּדִּיק
 הַמִּשְׁכִּים מִמִּיטָתוֹ בַּהֲשִׁכְמָה רוּחָנִית
 וְהַכְנָה לְעִבּוּדַת ה'. וְעַל כֵּן בְּבִלְעָם הִרְשַׁע
 שֶׁהוּא מֵאֲלֵה הַנֶּאֱמָר בָּהֶם הַשְּׁכָבִים עַל
 מִטּוֹת שֶׁן וְסִרְחִים עַל עֲרִשְׁוֹתָם (עֲמֹס ו. ד)
 לֹא שִׁיךְ לִשְׁוֹן הַשְּׁכֵמָה כְּנ"ל, וְלִכֵּן בּוֹ
 נִאֲמַר רַק וַיִּקֶּם בִּלְעָם בְּבוֹקֵר דֵּהִינּוּ קִימַת
 גּוֹפוֹ הַגִּשְׁמִי לְבַד.

צֵא וּלְמַד מִהַכְּתוּבִים וַיִּשְׁכֶּם אֲבָרְהָם בְּבֶקֶר
 אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה'
 (בְּרֵאשִׁית יט. כז), וּבִמְצוֹת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אֲבָרְהָם אֵל יִרַע בְּעֵינַיִךְ
 עַל הַנֶּעַד וְעַל אֲמַתְךָ כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר
 אֵלַיךְ שָׂרָה שָׁמַע בְּקֻלָּהּ כִּי בִיִּצְחָק יִקְרָא
 לָךְ זֶרַע (בְּרֵאשִׁית כא. יב) מִיד וַיִּשְׁכֶּם אֲבָרְהָם
 בְּבֶקֶר וַיִּקַּח לָחֶם וְחִמַּת מִיָּם וְגו' (בְּרֵאשִׁית
 כא. יד), הִרִי מְצִינוֹ הַשְּׁכֵמּוֹת בְּאַבְרָהָם רַק
 בִּמְצוֹת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ.

כְּשֶׁבִלְעָם גִּילָה שְׂגָם לֹאֲתוֹן יֵשׁ סָז בִּפְּוֹ הִיָּה חוֹשֵׁשׁ וְאִמֵּר
 שֶׁלֹּא בִּפְּוֹ אֲלֵא רַק בַּחֲרַב יִכּוֹל חֹזָא וְדֹא לְחֹזְרָה
 וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לֹאֲתוֹן כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי לוֹ
 יֵשׁ חֲרַב בְּיָדִי כִּי עָתָה תִּרְגְּמָתִיךָ (בַּמִּדְבָּר
 כב. כט).

בִּרְשִׁי לוֹ יֵשׁ חֲרַב בִּידִי, גְּנוּת גְּדוּלָּה הִיָּה
 לוֹ דַּבֵּר זֶה בְּעֵינֵי הַשְּׁרִים, זֶה הוֹלֵךְ לְהִרְוֹג
 אוֹמָה שְׁלִימָה בִּפְּוֹ וְלֹאֲתוֹן זֶה צָרִיךְ לְכֹלִי
 זִינִין. וּבִטְעָם שְׁבִשְׁבִיל לְהוֹרְגָה הִיָּה נִצְרָךְ

כסף וזהב שלו וכו', הראו להם בפתיחת פי האתון שלא מגיע לו מאומה שאין זה מכוחו כלל, שגם האתון יכול לדבר, אם כן הוא רצון השי"ת וכו'.

צער בעלי חיים

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי מִלְאָךְ ה' עַל מַח הַכִּיתָ אֶת
אֶתְנָךְ זֶה שְׁלוֹשׁ רְגָלִים הִנֵּה אֲנֹכִי
יֵצְאֲתִי לְשֹׁטֵן כִּי יֵרֵט הַדֶּרֶךְ לְעִנְיָי
(במדבר כב. לב).

כבר רבו הפירושים בפשט ובדרוש בכל הענין, וכשנשאלנו מח"א והרי בלעם הרשע הולך לקלל אומה שלימה וקדושה עם סגולה זרע אברהם יצחק ויעקב שעליהם אמר ה' בְּנֵי בְכָרֵי יִשְׂרָאֵל (שמות ד. כב) ומה ענין כאן באמירת מוסר לבלעם הרשע אודות הכאת האתון הבהמית, השיבונו שבא ללמדנו כמה יש לחוס גם על הקטן והפשוט ולהיות נזהר ונשמר שלא לצער אפילו בעל חי. כן אפשר בכוונת בעל הטורים כאן זה לשונו, הנה אנכי יצאתי לשטן, יצאתי ממידתי מידת רחמים שמלאך רחמים היה, ע"כ, כלומר שבגלל שאתה בלעם גרמת לצער בעל חי בהמית פשוטה לכן יצאתי ממידתי מידת הרחמים.

וכמה יש להיזהר בזה, ומסופר אודות הגאון הקדוש הסטייפלער זי"ע אשר לעת זקנתו כאשר כבר נחלש הפתיע את הנאספים בשמחת בר מצוה של נער אשר אביו היה נוהג להתפלל בבית המדרש לדרמן שם היה מתפלל הגאון זצוק"ל, מובן שכשהנוכחים הבחינו בדמותו של

הגאון הקדוש ניצבת בפתח האולם נעמדו כולם ביראת הכבוד ובתמיהה מה לצדיק ולשמחה זו כי לא היה נראה כל סיבה שתבאר את הופעת הגאון בזמן שכבר כמעט היה רתוק לביתו. עם היכנסו ביקש הגאון לשוחח ביחידות עם נער חתן הבר המצוה, ובתום השיחה כשהגאון הקדוש פנה לדרכו נותר הנער נפעם ונרגש מהחוויה המפתיעה שעבר זה עתה. לשאלת הנוכחים הצליח הנער לומר רק כי הגאון הקדוש הגיע לבקש ממני מחילה. התברר כי שש שנים קודם לכן בהיות הנער כבן שבע גער בו הסטייפלער בעת התפילה על כי היה סבור שהנער מעיין בגמרא באותה שעה, משהוברר שמדובר בסידור תפילה הנראה כגמרא רצה הגאון לפייס את הנער, אך כיון שקטן לאו בר מחילה הוא לכן בירר הגאון את גילו ויום הולדתו של הילד ושמר את הדבר בליבו עד שקטן זה נעשה בר מצוה ובר מחילה ואז בירר הגאון הקדוש את מקום השמחה והופיע וביקש את מחילתו של הנער. ויש עוד לאלוה מילין כמה עובדות דחוינא בעניינים שלא לגרום צער לזולת אך הן מן הנסתרות ושומר אני עצמי מהעלותן על ספר כי לא לכולי עלמא ראויים הם להיותם נקראים בספר.

כיון שחס המקום על כבוד חבריות הרגתיה
לבהמה שבלעם לא היה יכול לעמוד בתוכחתה
והַתְּרַאֲנִי הָאֶתְנָךְ וְהִנֵּה לְפָנַי זֶה שְׁלוֹשׁ רְגָלִים
אוֹלֵי נְטֻתָּהּ מִפְּנֵי כִּי עָתָה גַם אֶתְכָּה
הַרְגָתִי וְאוֹתָהּ הַחַיִּיתִי (במדבר כב. לג).

ברש"י ואותה החייתי, ועתה מפני שדיברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא, הרגתיה שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב, שחס המקום על כבוד הבריות, וכן וְהָרַגְתָּ אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַבְּהֵמָה (ויקרא כ. טז) וכן וְאֶת הַבְּהֵמָה תַּהַרְגוּ (ויקרא כ. טז).

מה שאתונו תיהרג לפי שחס המקום על כבוד הבריות שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב, ואיזו תוכחה הוכיחתו, הלא היא התוכחה שאמרה לו הֲלוֹא אֲנִכִּי אֶתְנַדָּ אֲשֶׁר רָכַבְתָּ עָלַי מְעוֹדָךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה (במדבר כב. ל) וכבחו"ל (עבודה זרה ד' ע"ב) דאמר לה לטעינא בעלמא אמרה ליה אשר רכבת עלי, אמר לה אקראי בעלמא אמרה ליה מעודך ועד היום הזה ולא עוד אלא שאני עושה לך רכיבות ביום ואישות בלילה וכו', ממילא זוהי תוכחתה שעל תועבות אלו נאמר וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׂכָבְתּוֹ בְּבִהְמָה מוֹת יוֹמָת וְאֶת הַבְּהֵמָה תַּהַרְגוּ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרַב אֶל כָּל בְּהֵמָה לְרַבְעָה אֹתָהּ וְהָרַגְתָּ אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַבְּהֵמָה, ודוקא מפסוקים אלו שחס המקום בכזה, למדנו שאחר שהוכיחתו ואמרה לו הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי וכו' אמר לו המלאך הרגתיה לאתונך.

בלעם שבא על אתונו איכא קלון אף שדרכן של עכו"ס בכך ואין מתביישין ובעו מיניה מרב ששת (סנהדרין נה ע"א), עכו"ס הבא על הבהמה מהו, תקלה וקלון בעינן והכא תקלה איכא קלון ליכא, או

דילמא תקלה אף על פי שאין קלון וכו', וברש"י קלון ליכא, דרכן בכך ואין מתביישין, ועוד דאקלון דידהו לא חס רחמנא, ע"כ. והנה לגבי בלעם מביא רש"י בפרשתינו שחס המקום על כבוד הבריות. ונראה שאף שבעכו"ס ליכא קלון בזה, לא כן במנהיגיהם וחשוביהם ונביאם כבלעם שחס המקום על כבודו של אותו רשע. ואולי שייך בו קלון, שבפירוש רש"י קלון ליכא, דרכן בכך ואין מתביישין, אבל נביאם ומנהיגם מסתמא הם חוטאין בצנעא לא בפרסום, וכן מוכח מדין ודברים שבין בלעם ובין שרי מואב כדאיתא בחז"ל שבעידנא דחזו ליה דהוה רכיב אחמריה אמרו ליה מאי טעמא לא רכבתא אסוסיא, אמר להו ברטיבא שדאי ליה, מיד ותאמר האתון הלא אנכי אתונך, אמר לה לטעינא בעלמא, אמרה ליה אשר רכבת עלי, אמר לה אקראי בעלמא, אמרה ליה מעודך ועד היום הזה ולא עוד אלא שאני עושה לך רכיבות ביום ואישות בלילה, הרי אף שדרכן בכך ואין מתביישין, לא כן אותו רשע שהיה מתבזה בזה. עוד עיין במרגליות הים על מסכת סנהדרין (נה ע"א).

גם הרש"ש במדרש רבה (במדבר פרשה כ' יד) העיר, חס הקב"ה על כבודו של אותו רשע שלא יאמרו זו היתה שסילקה את בלעם, במסכת סנהדרין מוכח דליכא קלון בעכו"ס, ולרבא דאמר אמרה תורה בהמה נהנית מעבירה תיהרג, הרי אף היכא דשייך קלון אין הבהמה נהרגת אם אינה נהנית, וכתב הרש"ש דלזה סמך

ליה מה דדרשינן התם שאמרה לו שעושה מעשה אישות בלילה (נראה כוונת הרש"ש שאף ארענו היתה בהנאה ולכן נהרגת). ועוד מהרמב"ם (פרק א' מאיסורי ביאה הלכה יח) דלא קטלינן לה אך י"ל דבדין שמים שאני.

דוקא מהעקדה היה בלעם מתריס
שחקב"ה אומר דבר ומלאך מחזירו

וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל מְלָאָךְ ה' חֲטָאתִי כִּי
לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נֹצֵב לְקִרְאָתִי בְּדֶרֶךְ
וַעֲתָה אִם רַע בְּעֵינַי אֲשׁוּבָה לִי
(במדבר כב. לד).

ברש"י, אם רע בעיניך אשובה לי, להתריס נגד המקום היא תשובה זו, אמר לו, הוא בעצמו ציווני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו, למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו, אמר לאברהם קח נָא אֶת בְּנֶךְ וגו' (בראשית כב. ב) ועל ידי מלאך בטל את דברו, אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב.

אותו רשע בלעם בן בעור היה מתריס דוקא מאברהם ודוקא ממעשה העקדה, לפי שברש"י לעיל על הפסוק וַיָּקָם בִּלְעָם בְּבֹקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת אֲתָנּוֹ (במדבר כב. כא) מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו, אמר הקב"ה, רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר וַיִּשָּׁפֵם אַבְרָהָם בְּבֹקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמורוֹ (בראשית כב. ג), ע"כ, לכן דוקא ממעשה העקדה באברהם התריס בלעם הרשע וטען שסו"ד ביטל דבריו על ידי מלאך.

מתחילה לקח בלק את בלעם למקום אליליו במות בעל שיראה משם קצה העם ואחר כך לקחו לשדה צופים שאין זה מקום אלילים אך גם משם יראה קצה העם, ואחר כך לקחו אל ראש הפעור ששם עתידין ללקות, ואחר כך וישת אל המדבר פניו להזכיר חטא העגל

וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם בָּלָק וַיָּבֹאוּ קִרְיַת הַחֲצֹת, וַיִּזְבַּח
בָּלָק בְּקָר וַצֹּאֵן וַיִּשְׁלַח לְבִלְעָם וְלִישָׁרִים
אֲשֶׁר אִתּוֹ, וַיְהִי בְּבֹקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת
בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בְּמוֹת בָּעַל וַיִּרְא מוֹשֶׁם
קִצְהָה הָעָם (במדבר כב. לט-מ-מא).

מתחילה לקח בלק את בלעם אל המקום המעולה מבחינתו בשביל לקלל את ישראל הוא המקום במות בעל וירא משם קצה העם, ובשניה לך נָא אֶתִּי אֶל מְקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מוֹשֶׁם אָפֶס קִצְהוֹ תִּרְאֶה וְכִלּוֹ לֹא תִרְאֶה (במדבר כג. יג) זהו שדה צופים שגם משם אפשר לראות קצה העם כבראשונה, ובתחילה היה מעדיף את במות בעל לפי שהוא מקום עבודה זרה שלו וכבתרגום אונקלוס וַדְּבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם וַאֲסָקִיָּה לְרַמַּת דְּחַלְתִּיָּה ורק משלא הועיל ברמת דחלתיה וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל בִּלְעָם מָה עֲשִׂיתָ לִּי לְקַב אֵיבִי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בִּרְכָתְךָ בְּרַךְ (במדבר כג. יא) אז וַיִּקְחֵהוּ שָׂדֶה צָפִים אֶל רֹאשׁ הַפְּסָגָה (במדבר כג. יד) שאם אין זה מקום עבודה זרה שלו אז לכל הפחות יראה משם אפס קצחו של העם כמו ממקום עבודה זרה שלו. ואחר שגם כאן ראה שרק לברכה ולא לקללה, אז וַיִּקַּח בָּלָק אֶת בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל פְּנֵי הַיְּשִׁימֹן (במדבר כג. כח) וברש"י קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה, אמר שמא הקללה תחול עליהם

משם. וּכְשֹׁוֹרָא בְּלָעַם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי ה' לְבָרֶךְ אֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא הִלֵּךְ בְּפַעַם בְּפַעַם לְקִרְאָת נְחֹשִׁים וַיִּשֶׁת אֶל הַמִּדְבָּר פָּנָיו (במדבר כד. א) אמר אזכיר עוונותיהם והקללה על הזכרת עוונותיהם תחול וכבתרגום אונקלוס שם וַחֲזָא בְּלָעַם אַרְי תְּקִין קָדַם יי לְבָרְכָא ית יִשְׂרָאֵל וְלֹא הִלֵּךְ בְּזִמְן בְּזִמְן אֱלֵהִין לְקַדְמוֹת נְחֹשֶׁא וְשׁוֹי לְקַבִּיל עֲגָלָא דַּעֲבָדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּרָא אַפּוּהִי.

וַיִּזְבַּח בֶּלַק בֶּקָר אֶחָד וַצֹּאן אֶחָד בַּלְבָּד וַיִּזְבַּח כֶּלֶק כֶּקָר וַצֹּאן וַיִּשְׁלַח לְבָלָעַם וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ (במדבר כב. מ).

ברש"י בקר וצאן דבר מועט, בקר אחד וצאן אחד בלבד. ואילו ברש"י על הפסוק וַיְהִי לִי שׂוֹר וַחֲמוֹר (בראשית לב. ו) דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור, אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים. ואם כן מנא לן שויזבח בלק בקר וצאן היינו בקר אחד וצאן אחד בלבד, כי אולי כמו שעל שוורים הרבה דרך ארץ לומר שור, כן לבקר הרבה ולצאן הרבה אומר בלשון יחיד בקר וצאן.

ובעץ יוסף על המדרש תירץ וזה לשונו, יש לומר מדשינתה התורה והקדימה בקר לצאן (שלא כרוב מקומות שכתוב אצל זביחה צאן ואחד כך בקר) על כורחך לדרשא אתא שלא שיגר לו אלא בקר וצאן אחת. ובפירוש מהרז"ו על המדרש, מדלא כתיב ויעש לו משתה אלא בא הכתוב למעט, על כן פירש בקר וצאן אחת ולא משתה מלך, וביהושפט כשבא לאחאב כתוב וַיִּזְבַּח לוֹ אֶחָב צֹאן וּבָקָר לָרֹב (דברי הימים ב' יח. ב.) ולענ"ד

אין ענין ויהי לי שור וחמור לויזבח בלק בקר וצאן, דהנה יש שור ויש שוורים יש חמור ויש חמורים אבל צאן הוא שם כללי וכמעט אין שימוש בלשון רבים בזה וכן בקר הוא שם כללי אם לאחד אם להרבה, רק שעדיין צריך לבאר איך מויזבח בלק בקר וצאן נלמד שבקר אחד וצאן אחד בלבד. ואחר דברי העץ יוסף שבכל מקום של זביחה הקדים צאן לבקר, אפשר שבכל מקום כשמקדים צאן לבקר הרי זה בבחינת מוסיף והולך כי צאן הוא משקל מועט וקטן ואילו בקר הוא הרבה וגדול, וכאן שבלק הקדים בקר לצאן והלא צאן הוא מעט וקטן מבקר, הרי שהוא פוחת והולך ובא למעט דהיינו בקר אחד וצאן אחד בלבד. ובפסוק ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה, שור וחמור בלשון יחיד כי כן דרך ארץ לומר על שוורים וחמורים הרבה שור וחמור, לא כן בתיבת צאן שאינו מיוחד ליחיד, ואילו המשך הפסוק ועבד ושפחה בלשון יחיד כי הוא גם כן מדרך ארץ לומר על עבדים ושפחות עבד ושפחה.

ובתפילת ונתנה תוקף וְכָל בָּאֵי עוֹלָם יַעֲבִירוּ לְפָנֶיךָ כְּבִנֵּי מְרוֹן כְּבִקְרַת רוּעָה עֲדָרוּ מַעֲבִיר צֹאנוּ תַּחַת שְׁבָטוֹ כֵּן תַּעֲבִיר וְתִסְפֹּר וְתִמְנֶה וְתִפְקֹד נַפְשׁ כָּל חַי הָרִי גַם שֵׁם הוּא פוּחַת וְהוֹלֵךְ, שמתחילה כבקרת רועה עדרו כי עדר הוא דבר כללי של הרבה בהמות יחד, ואחר כך מעביר צאנו תחת שבטו שצאן אין מוכרח שהוא הרבה ואפשר שגם בהמה אחת תהיה נקראת צאן, הרי שפוחת והולך, והמשל יהא מלמד על הנמשל, כן

תעביר ותספור ותמנה ותפקוד נפש כל
חי של כל יחיד ויחיד לעצמו.

והמקומות שמקדים בקר לצאן הרי הן
כשמדבר ממעשרות וכדומה, וכל מעשר
בקר וצאן כל אשר יעבר תחת השבט
(ויקרא כו. לב), כן נאמר והבאתם שמה
עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת
תרומת ידכם ונדריכם ונדבתיכם ובכרת
בקרכם וצאנכם (דברים יב. ח), ובני ישראל
ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם
מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים
המקדשים לה' אלהיהם הביאו (דברי הימים
ב' לא. ח), וגם שלמה המלך אמר בלשון זה,
קניתי עבדים ושפחות ובני בית ה' לי גם
מקנה בקר וצאן הרבה ה' לי מכל שהיו
לפני בירושלם (קהלת ב' יא), וגם הקרובים
אליהם עד יששכר וזבלון ונפתלי
מביאים לחם בתמורים ובגמלים
ובפרדים ובבקר מאכל קמח דבילים
וצמוקים וזין ושמן ובקר וצאן לרב פי
שמחה בישראל (דברי הימים א' יב. מא), ולא
ידעתי אם יש טעם למה דוקא כשמדבר
ממעשרות מקדים בקר לצאן, אך אפשר
כיון שמן הכלל הוא יורד אל המעשר
הפרט והוא מפריש, הרי שייך לרדת מן
הבקר הרב אל הצאן המועט.

וירא משם קצה העם משבט דן שהענין
פלטס, וכשנסתלקו ענני כבוד במיתת
אהרן היו ישראל נראין לעין כל ונתייראו
ויחי בבקר וינקה בלק את בלעם
ויעלהו במות בעל וירא מושם קצה
העם (במדבר כב. מא).

בתרגום יונתן בן עוזיאל והוה עידוני צפרא
ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתא
דפעור וחמא מתמן משיריית דן דמהלכין
בקצת עמא דאתפרסימו מתחות ענני
יקרא. פירוש קצה העם אותם משבט דן
שהענין פלטס וכבתרגום יונתן על הפסוק
ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם
(שמות יז. ח) ואתא עמלק וכו' ואגח קרבא
עם ישראל ברפידים והוה נסיב וקטיל
גוברין מדבית דן דלא הוה עננא מקביל
יתהון מן בגלל פולחנא נוכראה די ביניהון
ולכך הם היו נראים. אותם שנפלטו היו כל
הזמן חוץ לענין ורגילים בזה, לא כן שאר
ישראל שמשנסתלקו ענני הכבוד היו יראים
וכבמסכת ראש השנה (ג' ע"א) וישמע הבנעני
מלך ערד (במדבר כא. א) מה שמועה שמע,
שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד
וכסבור ניתנה רשות להילחם בישראל
והיינו דכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן
(במדבר כ. כט) ואמר רבי אבהו אל תקרי
ויראו אלא וייראו. עד מיתת אהרן היו
ישראל מרגישים מוגנים כי הם היו מוסתרים
על ידי ענני הכבוד, ולכן משנסתלקו ענני
הכבוד והיו נראין לעין כל היו יראים.

ודתנא במסכת ברכות (נד ע"א וע"ב) את
נהב בסופה (במדבר כא. יד) שני מצורעים היו
דהו מהלכין בסוף מחנה ישראל, כי הו
קא חלפי ישראל אתו אמוראי עבדי להון
נקירותא וטשו בהון, אמרי כי חלפי ישראל
הכא נקטלינון ולא הו ידעי דארוה הוה
מסגי קמיהו דישאל והוה ממיק לחו טורי
מקמיהו, כיון דאתא ארון אדבקו טורי
בהדי הדדי וקטלינון ונחת דמיהו לנחלי
ארנון, כי אתו את והב חזו דמא דקא

נפיק מביני טורי אתו ואמרי להו לישראל ואמרו שירה. כי מסתמא הנך גוברין דעננא לא הוה מקביל יתהון מן בגלל פולחנא נוכראה די ביניהון גם הם היו יכולים לראות ולידע אודות זה הנס, אך לא הם באו לומר זאת לישראל כי הם כלל לא נתקבלו לתוך המחנה, רק שני המצורעים את והב שהיו בסופה של המחנה, הם באו ואמרו זאת לישראל עד שאמרו שירה.

וילך שפי ושפיפון עלי אורח

וַיֹּאמֶר בְּלָעַם לְבָלֶק הַתִּינִיב עַל עֲלֵתָהּ
וְאֵלֶּכָּה אִוְלִי וַיַּעַרְהָ ה' לְקִרְאָתִי וַדְּבַר מַה
יִרְאֵנִי וַחֲנֻכָּתִי לָהּ וַיִּלְךָ שָׁפִי (במדבר כג. א.)

אמר רבי יוחנן (סנהדרין יא ע"א) בלעם חיגר ברגלו אחת היה שנאמר וילך שפי, שמשון בשתי רגליו שנאמר שפיפן עלי ארץ הנשף עקבי סוס (בראשית מט. יז). בענין תוספת אותיות ו"ן שפי ושפיפון עיין מה שכתבנו על הפסוק אל האשה אמר וגו' בעצב תלדי בנים וגו' ולאדם אמר וגו' ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה (בראשית ג. טז-יז) בדאמר רבי יוחנן (פסחים קיח ע"א) קשין מזונותיו של אדם כפליים כיולדה דאילו ביולדה כתיב בעצב ובמזונות כתיב בעצבון.

וישב אל בלק או ויבוא אל בלק

וַיָּשָׁב אֵלָיו וַהֲנֵה נָצַב עַל עֲלֵתָהּ הוּא וְכָל
שָׂרֵי מוֹאָב (במדבר כג. ח.)

כאן בבמות בעל נאמר וישב אליו בלשון שיבה אבל בהמשך בשדה צופים לא

נאמר בלשון שיבה אלא ויבוא אליו בלשון ביאה, וַיֹּאמֶר אֵל בָּלֶק הַתִּינִיב כֹּה עַל עֲלֵתָהּ וגו' וַיַּקְרָה ה' אֶל בְּלָעַם וַיִּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֵל בָּלֶק וְכֹה תִדְבֹּר וַיָּבֹא אֵלָיו וַהֲנֵה נָצַב עַל עֲלֵתוֹ וַיִּשְׂרִי מוֹאָב אֹתוֹ (במדבר כג. טז-יז), אמנם תנא דבי רבי ישמעאל (עירובין נא ע"א ועוד מקומות) ושב הכהן ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה אך זה דוקא כשלא נראה הבדל מפורש ביניהם, לא כן כאן שיתבאר מדוע פעם ראשונה שיבה ואילו בשניה ביאה, לפי שבבמות בעל היה זה פעם ראשונה שבירך ואז וישב אל בלק בלשון שיבה בדוקא, שיבה אל בלק ולמעמדו, לא כן בשדה צופים אחר שכבר ראה בלק בפעם אחת שבלעם לא נותן לו את מה שביקש ממנו, וכבר ש"י ויבוא אליו והינו ניצב על עולתו ושרי מואב איתו ולמעלה (בפעם ראשונה) הוא אומר וכל שרי מואב, כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם. ואז בפעם שניה כשכבר גם בלק היה חושש אולי אין תקוה בבלעם, אז כבר בלק לא היה באותו ראש עם בלעם, ולכן לא וישב אלא ויבוא אל בלק, כי אז בלעם כבר לא שב למעמדו של בלק ממש. ולבסוף פְּשׁוּיָקָם בְּלָעַם וַיִּלְךָ וַיָּשָׁב לְמִקְמוֹ (במדבר כד. כה), וישב כי שב למקומו שלו.

היעשה לו בלק את בלעם אלהים וחמה לא אלהים
וַיִּשָּׂא מִשְׁלֹו וַיֹּאמֶר מִן אֲרָם יִנְחֵנִי בָלֶק
מִלָּה מוֹאָב מִתְּהִרִי קָדָם לָכָה אָרָה לִי
יַעֲקֹב וְלָכָה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל (במדבר כג. ז.)

שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל (בראשית לג. כ), דאי סלקא דעתך למזבח קרא ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אל, אלקי ישראל.

ואחרי שמה אקב לא קבה אל היינו אביהם יעקב לא קלל אלא אפס שנאמר ארור אפס, אמר בלעם לבלק ושמה תאמר אקלל אפס, לא תימא הכי, שהרי אף היינו זעם ומה אזעום לא זעם ה'.

למען דעת צדקות ה' שלא כעס באותן ימים
מה אקב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם
ה' (במדבר כג. ח).

וברש"י, לא זעם ה', אני אין כוחי אלא שאני יודע לבין השעה שהקב"ה כועס בה. והוא מחז"ל (ברכות ז' ע"א וסנהדרין קה ע"ב) מאי וידע דעת עלין (במדבר כד. טז) שהיה יודע לבין אותה שעה שהקב"ה כועס בה, והיינו דקאמר להו נביא לישראל עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה' (מיכה ו. ה), מאי למען דעת צדקות ה', אמר להן הקב"ה לישראל דעו נא כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי כל אותן הימים בימי בלעם הרשע, שאלמלא כעסתי כל אותן הימים לא נשתיר משונאיהן של ישראל שריד ופליט, היינו דקאמר ליה בלעם לבלק מה אקב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה', מלמד שכל אותם הימים לא זעם ה'.

בבעל הטורים ביאר מן ארם כלומר הרי מארם יצא אברהם אביהם טעון בברכות שנאמר לך לך (בראשית יב. א) וכתוב ואברכך וגו' (בראשית יב. ב) וכן יעקב הלך לארם טעון כל אותן הברכות שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיו וכו' (בראשית כח. ט) וממילא איך אנו באים מארם לקללם, מן ארם בגימטריא אשל, פירוש שהם באים בזכות אברהם שנטע אשל. ואחר דברי בעל הטורים אפשר לומר מן ארם ינחני בלק מלך מואב בגימטריא היעשה לו אדם אלהים והמה לא אלהים (ירמיה טו. כ) ששייך ממש לענין מן ארם ינחני בלק שעשה את בלעם לאלהים ולמבין ולכל יכול, והרי המה לא אלהים ואכן סוף דבר נוכח בלק לראות שבלעם אינו שולט אלא נשלט, ויאמר בלעם אל בלק וגו' הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר (במדבר כב. לח) וישם ה' דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר (במדבר כג. ה) ויען ויאמר הלא את אשר ישים ה' בפי אתו אשמר לדבר (במדבר כג. יב).

אביהם יעקב לא קלל אלא אפס ומה אזעום לא זעם ה'
מה אקב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם
ה' (במדבר כג. ח).

ברש"י לא קבה אל, כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו, כשהזכיר אביהם את עוונם פי באפס הרגו איש (בראשית מט. ו) לא קלל אלא אפס שנאמר ארור אפס (בראשית מט. ז), ע"כ. וזה על פי דאמר רב אחא אמר רבי אלעזר (מגילה יח ע"א) מניין שקראו הקב"ה ליעקב אל

ואמנם בכל עת ובכל שעה יש הרבה אין ספור צדקות ה' וכִּדְרָפִי לֹוי בְּשֵׁם רַבִּי חֲנִינָא (בראשית רבה פרשה יד. ט) עַל כָּל נְשִׁימָה וְנְשִׁימָה שְׁאֵדָם נוֹשֵׁם צְרִיף לְקַלֵּם לְבוֹרָא, מַה טַּעַם, כָּל הַנְּשִׁמָּה תִּהְיֶה לַיהוָה (תהלים קג. ו) כָּל הַנְּשִׁמָּה תִּהְיֶה לַיהוָה, ומה שלמען דעת צדקות ה' קאי דוקא על צדקות ה' שלא כעס בכל אותן הימים, זה לפי שנאום שומע אמרי אל ויודע דעת עליון דהיינו שהיה יודע לבוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה, לכן עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה', פירוש למען דעת כלומר בשביל אותו יודע דעת עליון, לכן צדקות ה' שלא כעס השי"ת בימי בלעם הרשע.

גם אפשר אחר שיודע דעת עליון דהיינו שהיה יודע לבוין השעה שהקב"ה כועס בה לכן עמי זכר נא וגו' למען דעת צדקות ה', פירוש, למען דעת כלומר בשביל אותו יודע דעת עליון שהיה יודע לבוין השעה שהקב"ה כועס, לכן צדקות ה', אותן צדקות ה' כבכל הימים בכל עת ובכל שעה הרי הן בתוקפן גם בימי בלעם הרשע, לפי שהשי"ת לא כעס באותן ימים כלל.

תמות נפשי מות ישרים הן

האבות הקדושים שלא מתה נפשם

מִי מִנְהָ עֶפֶר יַעֲקֹב וּמִסֶּפֶר אֶת רִבְעֵי יִשְׂרָאֵל תִּמּוֹת נַפְשֵׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתִהְיֶה אַחֲרֵיתִי כְמוֹהוּ (במדבר כג. י).

ברש"י, תמות נפשי מות ישרים, מות ישרים שבהם. ובדאמר ליה רב יצחק לרב נחמן (תענית ה' ע"ב) הכי אמר רבי יוחנן יעקב אבינו לא מת עיין מה שכתבנו בחתימת ספר בראשית בזה הענין, ובמסקנת הדברים שאברהם יצחק ויעקב לא מתו מיתת הנפש והיינו מה שברש"י כאן תמות נפשי מות ישרים שבהם שהם האבות הקדושים, דאיתא (עבודה זרה כה ע"א) הֲלֹא הִיא כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר (יהושע י. ג) מאי ספר הישר אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר תמות נפשי מות ישרים. ממילא זהו שביקש בלעם תמות נפשי כמיתת הישרים שבהם שהם אברהם יצחק ויעקב שלא מתה נפשם. וענין שהאבות המה הישרים, הנה לשון בעל הטורים כאן, יִשְׂרָאֵל בְּגִימָטְרִיא אֲבוֹת הָעוֹלָם, סוֹפֵי תִיבוֹת שֶׁל שְׁמוֹת הָאֲבוֹת אֲבִרְהָם יִצְחָק יַעֲקֹב מִק"ב בְּגִימָטְרִיא בְּלָעַם וְזֶהוּ וְתִהְיֶה אַחֲרֵיתִי כְמוֹהוּ.

עוד בענין שאמר בלעם תמות נפשי מות ישרים שהם אברהם יצחק ויעקב, לפי דדרש רב עירא (סוטה ה' ע"א) כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט (מחשיבותו) שנאמר רֹמֹמוֹ מָעֻט (איוב כד. כד, רֹמֹמוֹ מָעֻט וְאֵינִי וְהִמְכּוֹ כָּל יִקְפָּצוֹן וְכִרְאֵשׁ שִׁבְלֵת יִמְלֹךְ, כלומר כיון שרמו אזי מתמעט), ושמא תאמר ישנו בעולם תלמוד לומר וְאֵינִינוּ, ואם חוזר בו נאסף בזמנו כאברהם אבינו שנאמר וְהִמְכּוֹ כָּל יִקְפָּצוֹן (שאם חוזר וממך עצמו ימות מות ישרים כאותן שנאמר בהן כל) כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו כָּל מִכָּל כָּל (באברהם וד' בְּרַךְ אֶת אֲבִרְהָם כָּל בְּרָאשִׁית כד. א, ביצחק ויאמר מִי אֶפּוֹא הוּא הָצַד צִיד

ברש"י ראש הפסגה, בלעם לא היה קוסם כבלק, ראה בלק שעתידיה פרצה להפרץ בישראל ששם מת משה, כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה.

ובמסכת מגילה (יג ע"ב) הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג. ז) תנא כיון שנפל פור בחודש אדר שמת שמת גדולה אמר נפל לי פור בירח שמת בו משה ולא היה יודע שבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד. כמו כן בלק כאן כסבור שמיתת משה רבינו הוא סימן של פרצה בישראל, אך לא כן הדבר, כי בשבעה באדר מת משה ובשבעה באדר נולד וכבמסכת קידושין (לח ע"א) מלמד שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש שנאמר את מספר ימיו אמלא (שמות כג. כ), ממלא הצדיק המסתלק בעת שנתקיים בו את מספר ימיו אמלא והשלים ימיו מיום ליום הרי ודאי שאין מיתתו פרצה לישראל, ואף אדרבה יום מיתתו הוא יום גדול והצלה ואף מיתתו של צדיקים מכפרת (מועד קטן כח ע"א).

עוד ברמז, דתניא (ברכות ז' ע"א וסנהדרין קה ע"ב) ואל זעם בכל יום (תהלים נ. יב) וכו' ואין כל בריה יכולה לכיון אותה שעה חוץ מבלעם הרשע. כיון שבאותו ימים לא כעס הקב"ה, לכן בלעם הרשע לא היה יכול לקלל, אבל בלעם לא היה קוסם כבלק, וכמו שברש"י כאן שראה בלק שעתידיה פרצה להפרץ בישראל ששם מת משה, פרצה בגימטריא שעה כי באותו ימים בלעם לא היה מכין את

ויבא לי ואכל מכל בבראשית כז. לג, ביעקב כי חנני אלהים וכי יש לי כל בבראשית לג. יא. והנה בלעם שהיה גם רוח וכברש"י על הפסוק ויאמר אל שרי בלק וגו' מאן ה' לתתי להלך עמכם (במדבר כב. יג) אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה, והרי בלעם בשביל גסות רוחו לסוף מתמעט ואיננו, ובלעם שחפץ בגבהות וגסות הרוח בעולם הזה על כן הוא איננו אך עדיין היה אומר שכיון שאם הומכו אזי יקפצון מן העולם במות ישרים שהם האבות הקדושים על כן ביקש תמות נפשי מות ישרים.

לך נא אתי בלשון בקשה, קבנו לי בלשון ציווי ויאמר אליו בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראהנו משם אפס קצתו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם (במדבר כג. יג).

ברש"י וקבנו לי לשון ציווי קללהו לי. כלומר אחר שאמר לבלעם לך נא אתי אין נא אלא לשון בקשה, אז לכשבלעם יתפתה לאותה בקשה לילך אחר אותו מנוול בלק (מנוול בגימטריא בלק) כי אז הוא כבר לא יהיה ברשות עצמו ואז כבר לא אמר לו בלק נא לשון בקשה, אלא קבנו לי בלשון ציווי, כי אחר שהאדם נלכד ברשת אז הוא כבר בשליטת הרע שמצוהו.

כשראה בלק מקום שמת משה לא היה יודע שבשבעה באדר מת משה ובשבעה באדר נולד משה וינקהו שדה צפים אל ראש הפסגה (במדבר כג. יד).

מִלְכָּהוֹן בִּינְיָהוֹן, ע"כ, ואולם להתרגום יונתן בן עוזיאל שתרגם מִימְרָא דְיִי אֱלֹהֵהוֹן בְּסַעֲדָהוֹן וַיִּבְבוֹת מִלְכָּא מְשִׁיחָא מִיִּבְבָּא בִּינְיָהוֹן הרי תרועה מלשון יבבה וקול השופר.

וב' הדעות רש"י ותרגום יונתן בן עוזיאל נראה לכאורה שהן כמחלוקת רבי יוסי ורבי יהודה בענין מלכיות זכרונות ושופרות (ראש השנה לב ע"ב), ותרועת מלך בו אומרה עם המלכיות ואומרה עם השופרות דברי רבי יוסי, רבי יהודה אומר אינו אומרה אלא עם המלכיות בלבד. כלומר שלרבי יוסי אומרה עם השופרות כי תרועה מלשון שופר ואילו לרבי יהודה אין תרועת מלך לשון קול השופר ולכן אין אומרה אלא עם המלכיות.

אבל לא כן הוא, כי מה שלרבי יהודה אין אומר תרועת מלך אלא עם המלכיות אין זה בשביל שתרועה אינו לשון קול, אלא בשביל שתרועה הוא לשון שופרות רק כשהוא מזכיר שופר בהדיא. ששם בגמרא ראש השנה זכרון שיש בו תרועה כגון שִׁבְתוֹן זְכָרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קִדָּשׁ (ויקרא כג. כד) אומרה עם הזכרונות ואומרה עם השופרות דברי רבי יוסי, רבי יהודה אומר אינו אומרה אלא עם הזכרונות בלבד, מלכות שיש עימו תרועה כגון ה' אלהיו עימו ותרועת מלך בו אומרה עם המלכיות ואומרה עם השופרות דברי רבי יוסי, רבי יהודה אומר אינו אומרה אלא עם המלכיות בלבד, תרועה שאין עימה לא כלום כגון יום תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם (במדבר כט. א) אומרה עם השופרות דברי

השעה ובלק סבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה, פרצה היינו שעה כנ"ל.

ההוא אמר להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות וכי לא יעשה

לֹא אִישׁ אֶל יָיָבֹב וְכֵן אָדָם וַיִּתְּנָחֶם הָהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדָבָר וְלֹא יִקְיָמָנָה (במדבר כג. יט).

ברש"י לא איש אל, כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר, ההוא אמר וגו' בלשון תימה. והלא כבר נאמר וַיִּנָּחֶם ה' בִּי עֲשֵׂה אֶת הָאָדָם בְּאַרְץ (בראשית. 1. 1) הרי שהקב"ה מתנחם לחזור בו, לכן אומר רש"י שעל מה שנשבע להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות לא שייך שיתנחם, כן בתרגום יונתן בן עוזיאל רבוֹן כָּל עַלְמֵיָא ה' אָמַר לֹא־סָגָאָה יִת עֲמָא הָדִין הִי כְּכּוּכְבֵי שְׁמֵיָא וְלֹא־חֲסָנוּתָהוֹן יִת אָרַע כְּנַעֲנָאִי, הָאֶפְשָׁר דְּאָמַר וְלֹא יַעֲבֹד וּמָה דְּמַלִּיל הָאֶפְשָׁר דְּלֹא יִקְיָמִינָה.

פירוש לשון תרועה

לֹא הָבִיט אֶזְרוֹן בִּיעֲקֹב וְלֹא רָאָה עֵמֶל בְּיִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהָיו עִמּוֹ וַתְּרוּעַת מִלְּךָ בּוֹ (במדבר כג. כא).

ברש"י ותרועת מלך בו לשון חיבה וריעות כמו רָעָה דָּוִד (שמואל ב' טו. לו, וַיִּבֹּא חוּשִׁי רָעָה דָּוִד) אוהב דוד וַיִּתְּנָה לְמַרְעָהוּ (שופטים טו. ו) וכן תרגם אונקלוס וּשְׂכִינִת

רבי יוסי, רבי יהודה אומר אינו אומרה כל עיקר. הרי לרבי יהודה מה שאין אומר תרועת מלך אלא עם המלכויות בלבד הוא גם טעם מה שזכרון תרועה אין אומרה עם השופרות אלא עם הזכרונות בלבד, וכן מאותו טעם יום תרועה יהיה לכם אינו אומרה כל עיקר וכולן מטעם שפי' רש"י בגמרא שתרועה לאו לשון שופרות עד דמזכיר שופר בהדיא. כי ודאי תרועה הוא קול, אלא שלשון שופר הוא רק כשמזכיר בהדיא שופר בהדיא.

ומה שלרש"י בחומש כאן אין תרועת מלך לשון קול כלל אפילו לא קול שאינו של שופר, נראה כי רש"י בגמרא מתייחס לכלל הג' מקומות שנאמר בהן תרועה, זכרון תרועה תרועת מלך ויום תרועה שאינן לשון שופרות עד דמזכיר שופר בהדיא, אבל בחומש כאן מפרש רש"י רק את הפסוק תרועת מלך, ותרועת מלך עצמו אינו לשון קול כלל. ואכן בהמשך הגמרא מפורש שתרועה של קול יש בתורה ג' פעמים, שבהמשך הגמרא (ראש השנה לד ע"א) מניין לשלוש של שלוש תרועה (ביובל, ויקרא כה. ט) שבתון זכרון תרועה (בראש השנה, ויקרא כג. כד) יום תרועה יהיה לכם (בראש השנה, במדבר כט. א), ומניין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה תלמוד לומר שביעי שביעי לגזירה שזה. הרי כלל אין המקרא של תרועת מלך מן הפסוקים שבהן תרועה היינו של קול, וממילא אין רש"י שבגמרא סותר את הרש"י בחומש כאן.

ואדהכי עוד ראינו ב' פירושים בדמיון התרועה, שאת הפסוק ומשפחות ספרים ישבי יעבץ תרעתים (דברי הימים א' ב. נה) דרשו במסכת סוטה (יא ע"א) על בני יתרו שהיה מהשלושה בעצה של הבה נתחכמה לו (שמות א. י) וכיון שברח זכו שמבני בניו ישבו בלשכת הגזית, וברש"י שם בגמרא תרעתים מפרש בספרי ששמעו תרועה בהר סיני, לישנא אחרינא תרעתים על שם שהיו יושבים בשערי ירושלים. הרי ב' פירושים תרעתים, או מלשון תרועה או לשון תרעא היינו שער. ופירוש תרעא נראה שהוא לפי הענין, כי יושבי תרעתים היינו הזקנים אשר בשער שהיו יושבים בלשכת הגזית שמשם יוצאת הוראה ודבר הלכה, והכי אמר רב חסדא (ברכות ח' ע"א) מאי דכתיב אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב (תהלים פו. ב), אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות.

בלעם רצה לעשות כל"ס כבד לב מח,
אבל בעדקות ה' הפכס עלינו לטובה ה'
אלהיו עימו ותרועת מל"ך מח לב כבד

לא הבית און ביעקב ולא ראח עמל
בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך
בו (במדבר כג. כא).

כ"ק אדמו"ר זי"ע היה אומר בשם הסבא קדישא מרוזין אשר כידוע לכל אדם יש נפש רוח ונשמה, משכן הנשמה הוא במח ושל הרוח בלב ושל הנפש בכבד, ועבודת האדם היא להשליט את המח על הלב ועל הכבד ובכך יתעלה שגם הנפש אשר

שמשכנה בכבוד ורוח גבוהה שמשכנה בלב ועין רעה שמשכנה במח רצה לעשותם בחינה זו כל"ם כבד לב מח, אבל הקב"ה הפכה לטובה להיותם כאברהם אבינו, תחילה עין טובה שמשכנה במח, ובעקבותיה באה הרוח נמוכה שמשכנה בלב ואחרונה לה הנפש שפלה שמשכנה בכבוד, הרי מל"ך מח לב כבד.

בורא נפשות רבות חס הנפשות הבהמיות וחסרונן, על כל מה שבראת במעלה חיות גבוה שהיא הרוח והנשמה, שעל ידי הברכה מתעלה הכל להחיות ולהעלות בהם נפש כל חי ובפירוש ברכת בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי אחר שכבר פירשו התוס' (ברכות לו ע"א, ד"ה בורא) חסרונם כמו לחם ומים שאי אפשר בלא הם ועל כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי כלומר על כל מה שבעולם שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג בעלמא כמו תפוחים וכיוצא בהן, כעת אפשר גם בדרך מוסר בורא נפשות רבות הכוונה להנפשות הבהמיות שמשכנן בכבוד וחסרונן, על כל מה שבראת הכוונה להמעלה היותר גבוהה שהיא הרוח שבלב והנשמה שבמח, כי על ידי שאנו מברכים על האכילה מתעלה גם הנפש אשר בהכבוד להיות כהרוח שבלב והרוח שבלב כהנשמה, והכל הוא כדי להחיות ולהעלות בהם נפש כל חי.

בתפילין כל זמן שבין עיניך יהיו שתיים וזה הענין שבמצות תפילין כל זמן שבין עיניך יהיו שתיים (ש"ע א"ח סימן כח סעיף ב).

משכנה בכבוד תתעלה בקדושה כהרוח והרוח כהנשמה, אך מי שנגרר אחר תאוותיו והכבד ישלוט על הלב, הוא גורם שגם נשמתו תתגשם חס ושלוש כהנפש, ומרומז בחז"ל (ברכות ז ע"א) ואל זעם בכל יום (תהלים ז. יב) וכמה זעמו רגע וכמה רגע אחד מחמשת ריבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה ואין כל בריה יכולה לכונן אותה שעה חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה וידע דעת עליון (במדבר כד. טז) והיינו דאמר להו נביא עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור וגו' למען דעת צדקות ה' (מכילתא דרבי אלעזר אמר להן הקב"ה לישראל דעו נא כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלא כעסתי כל אותן הימים לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט וכי, ושם בתוס' ואם תאמר מה היה יכול לומר בשעת רגע, יש לומר בלעם כלומר שאותו שונא ישראל בלעם הרשע היה רוצה לקללם שיהיו בבחינת כל"ם כבד לב מח ובזה חס ושלוש יתנתקו מהבורא יתברך שמו וישלטו בהם שונאיהם, ובצדקות ה' הפכם עלינו לטובה ה' אלהיו עימו ותרועת מלך בו, מלך היינו מח לב כבד.

ומה שזה היה רצונו של הרשע לעשותם דוקא כל"ם כבד לב מח, אפשר לפי שבמשנה (אבות פרק ה' משנה יט) כל מי שישי בידו שלשה דברים הללו עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלשה דברים אחרים עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע, ממילא בלעם שהיה בו נפש רחבה

והמשנה (אבות פרק ד' משנה ו') רבי ישמעאל בנו (של רבי יוסי) אמר הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח כבר נתבאר ברבינו עובדיה מברטנורא, אך מה שהוא גס רוח אפשר לפי שמשכנה בלב ואם גס לבו אז ודאי הוא גם גס הרוח השוכנת בלב.

ואפשר להוסיף שהנה הפסוקים שבפרק תהילה לדוד שבתהלים הם לפי סדר האותיות, וג' פסוקים יש זה אחר זה שיש בהם מלכות, כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו, להודיע לבני האדם גבורתו וכבוד הדר מלכותו, מלכותך מלכות כל עלמים וממשלתך בכל דור ודור (תהלים קמה. יא-יב-ג), כי אמנם סדר אותן פסוקים הוא באותיות כ"ף למ"ד מ"ם כמו בבחינת כל"ם כבד לב מח, אך על ידי שבכל אלו הפסוקים אנו אומרים מלכות אנו הופכים אותם למל"ך מח לב כבד. ואחר שבלעם הרשע רצה לעשותם כל"ם כבד לב מח ונהפך למל"ך מח לב כבד, הנה אחר אותיות כ"ף למ"ד מ"ם בא האות נו"ן ואמר רבי יוחנן (ברכות ד' ע"ב) מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי מפני שיש בה מפתח של שונאי ישראל דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל (עמוס ה. ב), נופל הוא בלעם הרשע שבו נאמר נפל וגלוי עינים (במדבר כד. ד) והיה רוצה להפיל גם את ישראל ממדרגתם להשליט את הכבוד על הלב ועל המח, במערבא מתרצי לה הכי לא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל, ואמר רב נחמן בר יצחק שחזר דוד וסמכן ברוח הקודש שנאמר סומך ה' לכל הנופלים (תהלים קמה יד).

שבלשם יחוד קודם הנחת תפילין אומרים וצונו להניח על היד ליכרון זרוע הנוטה ושהיא נגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו ועל הראש נגד המח שהנשמה שבמח עם שאר חושי וכחותי כלם יהיו משעבדים לעבודתו יתברך שמו. אחר שבכבד יש את הנפש הבהמית, כעת צריך להתחיל בעבודה להכניע תאוותיו כדי שיהיו נשלטים תחת הרוח שהיא בלב, ולכן תחילה יניח על היד נגד הלב לשעבד תאוות שבכבד ורק אחר כך על הראש נגד המח ששם הנשמה שתשלוט על הלב ונמצא שכולם יהיו נכנעים ומשועבדים תחת הנשמה הרוחנית לעבודתו יתברך שמו, ומשפע מצות תפילין יתמשך עלי להיות לי חיים ארכים ושפע קדש ומחשבות קדושות בלי הרהור חטא ועון כלל ושלא יפתנו ולא יתגרה בנו יצר הרע ויניחנו לעבד את ה' באשר עם לבבנו אשר שם הרוח השולטת על תאוות שבכבד, ומזה הטעם גם בחליצת התפילין את של ראש חולץ תחילה כי לא ייתכן שיהיה של ראש נגד המח כשאין של יד כנגד הלב וכנ"ל.

וכיון ששלושה הן נפש רוח ונשמה, והרוח שמשכנה בלב היא האמצעי הנגרר אחר הטוב היא הנשמה או חס ושלוש להיפך אחר הרע היא הנפש החומרית, לכן אומר דוד המלך לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהלים נא. יב), לב טהור שיהיה מדור לרוח החדשה ברא לי אלקים, ואז רוח נכון חדש בקרבי בלבבי הטהור.

בכל לבבך בב' חלבות, אם הלב הוא לצד הכבוד חרי יצר רע ואם לצד המח חרי יצר טוב ובדתנן (ברכות נד ע"א) בְּכָל לִבְבְּךָ (דברים ו. ה) בְּשֵׁנִי יִצְרֶיךָ בִּיצֵר טוֹב וּבִיצֵר רָע, כי בב' הבחינות בחינת כל"ם כבוד לב מח ובחינת מל"ך מח לב כבוד בכל גווני הלב הוא באמצע בין כבוד למח וכל השאלה היא לאן מגמת הלב אם לכבוד לצד הרע חס ושלוש או למח לצד הטוב.

עוד בענין, במנהגם של בחורי ישיבה מסויימת בלילות שבת אחר התפילה לצאת יחד עם רבם ראש הישיבה שליט"א במחול ברחוב העיר חוץ לישיבה שם היה מצטרף מגיד משרים ידוע שאחר הריקוד היה נושא דברי תורה וחיזוק להבחורים, פעם אחת כשאותו מגיד עדיין לא הגיע עבר שם רב בית כנסת סמוך וממילא הוא החל בעשיית המלאכה ובנתיים הגיע המגיד הקבוע ושמע לדברי אותו רב שבסיומם התנצל על כי המגיד הקבוע 'שולף' רעיונות יפים ואילו לא זכה לכזאת כי אינו יכול ללא הכנה, אמר אותו מגיד שהוא עצמו מדבר מהלב ואילו אותו רב מדבר במחשבה מהמח והרי מהמוח גבוה מאשר מהלב.

חללים, חלל הימני מלא רוח שם משכן יצר הטוב לב חָכֶם לִימִינוּ (קהלת י. ב) וחלל השמאלי מלא דם שם משכן יצר הרע לב כְּסִיל לְשִׁמְאָלוֹ (שם), והנה וְלֹאִם מְלֹאִם יֵאָמֵן (בראשית כה. כג) כאשר יצר טוב מתגבר על יצר הרע מתפשט הרוח שבחלל הימני גם בחלל השמאלי לאט לאט עד כי ויגרשוהו את כל הדם שבחלל השמאלי ונתהווה ב' פעמים רוח שהוא השם החותך חיים לכל חי חת"ך, ובהיפוך ח"ו מגרש את הרוח שבחלל הימני והדם מתפשט בב' החללים ונתהווה פח יוֹקְשִׁים (תהלים קכד. ז, כי ב' פעמים דם בגימטריא פח) ואז האדם קשה עורף לגמרי וזהו שאמר כבוד לב פרעה, לב פרעה נתהווה כמו הכבוד על כן מאן לשלח את העם. ואחר דברי האגרא דכלה ראינו שמתוך הג' כבוד לב מח נתעסק בב' הנמוכים כבוד לב, וזהו לְמִקְדָּשְׁךָ תוֹב וּלְקֹדֶשׁ קוֹדֶשִׁין אֲתֵּר דִּי בֵּיהּ יַחְדוֹן רוּחִין וְנַפְשִׁין (מומחית ליל שבת קודש י"ה רבון עֲלֵם וְעֲלֻמָּיָא, לא רק הנשמה שהיא חלק אלוה, אלא אף רוחין שבלב ונפשין שבכבוד אף הם יתעלו ויחדו.

מתוך אחדות יחיו נגאלים במחרה בימינו

אַל מוֹצִיאֵם מִמִּצְרֵיהֶם כְּתוּעַפַּת רָאֵם לוֹ,
אַל מוֹצִיאֵם מִמִּצְרֵיהֶם כְּתוּעַפַּת רָאֵם לוֹ
יֵאבֵל גִּזְיִם צָרִיו וְעֲצֻמְתֵּיהֶם יִגְרֵם וְחֲצִיו
יִמְחֶזֶן (במדבר כג. כב – כד. ח).

בבעל הטורים על הפסוק אל מוציא ממצרים אמר זה ב' פעמים לומר כשם שהוציאם ממצרים כן יוציאם לעתיד לבא.

אתר די ביה יחדון ורוחין ונפשין

בשבת פרשת שמות תשפ"ה ח"י טבת הילולת הרה"ק הבני יששכר בתוך הדברים עת רעוא דרעוין הבאנו מאגרא דכלה בפסוק וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כָּבֹד לִב פְּרָעָה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם (שמות ז. יד) שמשכן הנפש בכבוד שכולו דם ב' הָדָם הוּא הַנֶּפֶשׁ (דברים יב. כג) ומשכן הרוח בלב שבו יש ב'

הנה אנכי בא לקים מצות סעודה
שלישית של שבת נגד יעקב אב של
המון שבועים נפש בזכותו ננצל ממלחמות
גוג ומגוג ויקים בנו מקרא שכתוב
והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישעיה נח. יד)
נחלה בלי מצרים. הענין להזכיר בכאן
שהוא אב המון שבועים נפש, לומר
שבזכות אב שבועים נפש ננצל במלחמת
גוג ומגוג מכל השבועים עממים, אלו הס"ג
וגם אלה שעדיין נותרו מהשבעה כמו
שנאמר ואת היבנסי ישב ירושלם לא
הורישו בני בנימן וגו' ולא הוריש מנשה
את בית שאן ואת בנותיה ואת תענך
ואת בנותיה ואת יושבי דור ואת בנותיה
ואת יושבי יבלעם ואת בנותיה ואת יושבי
מגדו ואת בנותיה וגו' ואפרים לא הוריש
את הפנעני הישב בגור וגו' ובולן לא
הוריש את יושבי קטרון ואת יושבי נהלל
וגו' אשר לא הוריש את יושבי עכו ואת
יושבי צידון ואת אחלב ואת אכזיב ואת
חלבה ואת אפיק ואת רחב וגו' נפתלי לא
הוריש את יושבי בית שמש ואת יושבי
בית ענת (שופטים א. כא-כו-כט-ל-לא-לג).

לעתיד לבא מלאכי השרת ישאלו לישראל
הלומדים תורה מפיו יתברך שמו מה פעל אל
כי לא נחש ליעקב ולא קדם בישראל
כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל
אל (במדבר כג. כג).

ברש"י כעת יאמר ליעקב וגו', עוד עתיד
להיות עת כעת הזאת אשר תתגלה
חיבתן לעין כל שהן יושבין לפניו
ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפניו

מה שמתחילה אל מוציאם בלשון רבים
ולבסוף אל מוציאו בלשון יחיד, אפשר
בדרך מוסר לפי שברש"י על הפסוק ויחן
שם ישראל נגד החר (שמות יט. ב) כאיש
אחד בלב אחד אבל שאר כל החנויות
בתרעומת ובמחלוקת, והנה אל מוציאם
ממצרים מורה על יציאתם ממצרים
וכברש"י אל מוציאם ממצרים אתה אמרת
הנה עם יצא ממצרים, לא יצא מעצמו
אלא האלקים הוציאם. ולזה מוציאם בלשון
רבים כי היו רבים, אבל אל מוציאו
ממצרים בלשון יחיד רומז על הגאולה
העתידה במהרה בימי צאתך מארץ
מצרים ארצנו נפלאות (מיכה ז. טו)
וכברש"י אל מוציאו ממצרים מי גורם
להם הגדולה הזאת, אל המוציאם
ממצרים בתוקף ורום שלו. ממילא כל
הגדולה הזאת היא בזכות שיעשו כולם
אגודה אחת ויהיה מוציאו מן הגלות בלשון
יחיד לפי שיהיו באחדות במהרה בימינו.

ובדרך זו אפשר להמשיך בפירוש בעל
הטורים בהמשך דבריו ועצמותיהם עי"ן
תלויה לומר לך כי יעקור ז' עממים
ולעתיד לבא ס"ג אומות וזהו כלו ס"ג
יחדו נאלחו (תהלים נג. ה, כלו סג יחדו נאלחו אין
עשה טוב אין גם אחד), ע"כ, פירוש כי ז'
עממים כבר נעקרו בכיבוש הארץ אך
לעתיד לבא יהיו נעקרים השאר ס"ג,
ואותן ס"ג שנאלחו, זה יהיה כשישראל
יהיה כולו אחד, וכשכולו אחד אז סג
יחדיו נאלחו במהרה בימינו אמן.

ובעת רעוא דרעוין תשפ"ד אמרנו
שכשניגשים לסעודה שלישית אומרים

ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל, וזהו שנאמר וְהָיוּ עֵינֶיךָ רְאוּת אֶת מוֹרִיךְ (ישעיה ל.ב).

כעת יאמר על ידי מלאכי השרת ליעקב ולישראל מה ראיתם שפעל אל, כי המלאכים הם רק שומעין פעולות ה' ואילו ישראל לעתיד לבא יהיו אף בראיה שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך. והוא בירושלמי (שבת פרק ו' הלכה ט) אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא עתיד הקב"ה לעשות מחיצתן של צדיקים לפנים ממחיצתן של מלאכי השרת ומלאכי השרת שואלין אותן ואומרים להן מה פעל אל. ותנו רבנן (תגיגה טז ע"א) ששה דברים נאמרו בשדים שלושה כמלאכי השרת ושלושה כבני אדם, שלושה כמלאכי השרת וכו' ויודעין מה שעתיד להיות כמלאכי השרת, ויודעין סלקא דעתך (בתמיה), אלא שומעין מאחורי הפרגוד כמלאכי השרת, ע"כ. מלאכי השרת הן רק שומעין מאחורי הפרגוד ואילו הצדיקים שלפנים מהמחיצה הם יהיו רואין, ולכן לעתיד לבא יהיו המלאכים שואלין מהצדיקים שהם רואים, מה פעל אל.

לקשירת הכתרים לכל אחד מישראל באו שישים ריבוא מלאכי השרת, ואילו לפרוק הכתרים מלאכי חבלה לא באו, אלא ירדו בירידה עוד להוסיף, שבדרשת רבי סימאי (שבת פח ע"א) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו שישים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכיון שחטאו ישראל ירדו מאה

ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ופירקום שנאמר וַיִּתְּנָצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֲדֵימָהָר חֹרֵב (שמות לג. ו). בשעה שהקדימו נעשה לנשמע באו שישים ריבוא מלאכי השרת, ואילו כשחטאו לא באו אלא ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה, ירדו בירידה הלא דבר הוא, ולפי שכבר אמרנו במק"א טעם שלקשירת הכתרים באו שישים ריבוא מלאכים ואילו לפריקה לא היה די בששים ריבוא והיו מאה ועשרים ריבוא, לפי שבהקדמתם נעשה לנשמע נתעלה כל אחד ואחד מישראל למדרגה נעלה ביותר ולכל אחד ואחד מישראל נשלח מלאך אחד כי לכל אדם מישראל שליחות נפרדת היא ואין שליחות המלאך נמדדת לפי מנין הכתרים אלא לפי האיש הישראלי שעל ידי אמירת נעשה ונשמע זכה להתעלות גבוהה ביותר, אך כיון שחטאו בעגל נתבטלה אותה חשיבות של כל אחד ואחד מישראל שהיתה בזכות הנעשה ונשמע, וכעת שליחות המלאך נמדדת לפי כל כתר וכתר בהיותו חשוב לעצמו ולא לפי האדם שקודם החטא היה נחשב יותר מהכתרים, וכעת שליחותם של המלאכים היתה אל המאה ועשרים ריבוא כתרים מה שנקרא שבאו לאסוף ציוד. ממילא כעת גם מתיישב מה שכשהקדימו נעשה לנשמע נאמר שבאו שישים ריבוא מלאכי השרת ואילו כשחטאו נאמר שירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה, לא באו אלא ירדו לפרוק, כי בקשירת הכתרים כשהיו בדרגת מלאכי השרת כבגמרא שם בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול

שבשמים, אזי בשביל זה לעתיד לבא הם מתעלים להיות גבוה ממלאכים.

לעתיד לבא לא ישכב עד יאכל טרף האומות,
ועל ממונם נתנבא שדם חללים ישתה

הָן עִם כָּל־בָּיִא יָקוּם וְכָאֲרִי יִתְנַשֵּׂא לֹא
יִשְׁכַּב עַד יֵאָכֵל טֶרֶף וְדָם חֲלָלִים יִשְׁתֶּה
(במדבר כג. כד).

בתרגום אונקלוס לא ישכב עד יאכל
טרף לֹא יִשְׁרִי בְּאַרְעִיהָ עַד דִּיקְטוּל קְטוּל,
ודם חללים ישתה וְנִכְסֵי עַמְמָיָא יִירֶת.

אפשר שמרמז על העתיד על ידי מלך
המשיח במהרה בימינו שינקום מהם ב'
נקמות, הנקמה הא' שיהרגם על ששפכו
דמים בישראל והנקמה הב' היא נקמת
הממון וכמו שכתבנו על הפסוק אֲשָׁכִיר חֲצִי
מִדָּם וְחֲרָבִי תֹאכַל בְּשָׂר מִדָּם חָלָל וְשִׁבְיָהּ
וגו' הִרְגִּינוּ גִּוִּים עַמּוֹ כִּי דָם עֲבָדֵיו יָקוּם
וְנָקָם יֵשִׁיב לְצָרָיו (דברים לב. מב-מג) שהנקמה
הא' אשכיר חצי מדם האויבים וחרבי
תאכל בשרם בעוון דם חללי ישראל ושביה
ששבו מהם והנקמה הב' היא על גזלת
דמים הוא ממון שגזלו מאתנו, היינו כי
דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכבר ש"י
שם שזה על הגזל ועל החמס, עיין מה
שכתבנו שם (דברים לב. מב-מג).

איש ואשה זכו שכינה ביניהן

וַיֵּשֶׂא כָל־עַם אֶת עֵינָיו וַיִּרְא אֶת יִשְׂרָאֵל
שֹׁכֵן לְשִׁבְטָיו וְתָהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים
(במדבר כד. ב).

ואמרה להן מי גילה לבני רז זה שמלאכי
השרת משתמשים בו, אז באו מלאכי
השרת, לא בירידה אלא באו כי ישראל
אף הם היו בדרגת ובמעלת מלאכי השרת,
אבל כיון שחטאו בעגל וירדו לדיוטא
נמוכה כבר אין הם בדרגת המלאכים,
וכעת המלאכים כדי להגיע אל ישראל היו
צריכין לירד אליהם, וזהו ירדו מאה ועשרים
ריבוא מלאכי חבלה ופירקום.

לעתיד לבא תהיה מחיצת ישראל
למעלה ממחיצת מלאכי השרת

כִּי לֹא נֶחֱשׁ לַיַּעֲקֹב וְלֹא קָסָם בְּיִשְׂרָאֵל
כַּעֲת יֹאמַר לַיַּעֲקֹב וְלִי־יִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל
אֵל (במדבר כג. כג).

ברש"י כעת יאמר ליעקב וגו', עוד עתיד
להיות עת כעת הזאת אשר תתגלה חיבתן
לעין כל שהן יושבין לפניו ולומדים תורה
מפיו ומחיצתן לפניו ממלאכי השרת והם
ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר וְהָיוּ
עֵינֶיךָ רְאוּת אֶת מוֹרֶיךָ (ישעיה ל. ס). פעם
אחת בדברי תורה עת רעוא דרעוין ביארנו
הענין בפשטות על מה יזכו להיות יותר
ממלאכי השרת, כי כעת מלאכים עושים
מה שנצטוו ועושים שליחותם במלואה והם
כולם רוחניים שאין להם דעת אחרת כי
אם לעשות רצונו יתברך שמו, מה שאין
כן האדם שמחובר בגוף חומרי עם נפש שיש
בו גם דעת היצר הרע ואינו מוכן לעשות
רצון אביו שבשמים כי היצר הרע מסיתו
לרעה, אבל כשישראל מכניעים את היצר
הרע בהתגברותם עליו והם מתעלים עם
היצר טוב כדי לעשות רצון אביהם

דריש רבי עקיבא (סוטה יז ע"א) איש ואשה זכו שכינה ביניהן. ואפשר לומר בזה, שכינה ביניהן היינו דוקא כשזה ביניהן בין האיש והאשה, לפי דתנן (בבא בתרא ס' ע"א) לא יפתח אדם לחצר השתפין פתח כנגד פתח וּחֲלוֹן כְּנֶגֶד חֲלוֹן, ובגמרא מנהני מילי אמר רבי יוחנן דאמר קרא וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו, מה ראה ראה שאין פתחי אהליהם מכוונים זה לזה אמר ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה. כלומר כיון שאין פתחי אהליהם מכוונים זה לזה וכל איש ואשה ביתם שלהם, זהו שכינה ביניהן ללא שום תערובת אף לא בראייה כי אין פתחיהן מכוונים זה כנגד זה, ועל זה אמר ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה, כלומר ראויין כל איש ואשה שאין פתחיהן מכוונים כנגד פתחי בתים אחרים, שתשרה שכינה ביניהם, והיינו דדריש רבי עקיבא איש ואשה כשהן בינם עצמם אזי זכו ששכינה ביניהן, ביניהן דוקא.

בלעם היה ערל ומאוס מכדי שיהיה

חקב"ה נגלה עליו כשהוא בקומה זקופה

נָאֵם שְׁמַע אֲמָרִי אֶל אֲשֶׁר מִחֻזָּה שְׂדֵי יִחְזָה נָפֶל וּגְלוֹי עֵינָיִם (במדבר כד. ד.)

ברש"י, נופל וגלוי עינים, מדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו.

ואולם בילקוט שמעוני (בראשית פרק א' תחילת רמז טז) אָדָם הָרָאשׁוֹן נִבְרָא מִהוֹל וכו' וְכֵן

בַּלְעָם שֶׁנֶּאֱמָר נָאֵם שְׁמַע אֲמָרִי אֶל. ואי אפשר ליישב ולומר שאכן אמנם בלעם נולד מהול אך בשביל גילוי שכינה צריך שיהיה מהול ללא ערלת לב וללא ערלת בשר ואילו הוא בלעם הרשע היה ערל לב, שהרי באברהם אבינו נאמר וַיִּפֹּל אֲבָרָם עַל פְּנָיו וַיְדַבֵּר אֹתוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר (בראשית יז. ג) ופ' רש"י (מברייתא דרבי אליעזר) ויפול אברהם על פניו ממורא השכינה, שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקודש ניצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים. הרי ודאי מה שפ' רש"י שבלעם נופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס וכו', לא ערל לב כוונתו, אלא שהיה אף ערל בשר.

חס קטגור וקח סגור מקומו

מֶה טוֹבוֹ אֶהְיֶה יַעֲקֹב מִשְׁפָּכְתִּיךָ יִשְׂרָאֵל (במדבר כד. ה.)

ואמר רבי יוחנן (סנהדרין קה ע"ב) מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בליבו, ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות, מה טובו אהליך יעקב וכו'.

הרה"ג רבי צבי יברוב אמר לי שהגה"ק הסטייפאלער זי"ע אמר לו שבפיוט אָמְנָם בֵּן יֵצֵר סוֹכֵן בְּנוֹ (לליל יום הכיפורים) הֵס קִטְגוֹר וְקַח סִגְגוֹר מְקוֹמוֹ, מה שמוסיפין קח סניגור מקומו הוא כמו שקללת בלעם נהפכה לברכה ולטובה, ונרמז בפסוק וְאֵת בַּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֶם הִרְגוּ (יהושע יג. כב), בלעם בן בעור הקוסם ר"ת הֵס קִטְגוֹר וְקַח סִגְגוֹר מְקוֹמוֹ.

קביעות עתים לתורה בקביעת מקום בבית המדרש
מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל
 (במדבר כד. ה.)

ואמר רבי יוחנן (סנהדרין קה ע"ב) מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בליבו, ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות, מה טובו אהליך יעקב וכו', אמר רבי אבא בר כהנא כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שנאמר ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה פי אהבה ה' אלהיך (דברים כג. ו), קללה ולא קללות, ובבן יהוידע כתב דברים נפלאים ומתוקים אשר ידוע שהתורה נחשבת קבע בבית הכנסת ובבית המדרש וקיימא לן (יומא פד ע"ב וכתובות טו ע"א ועוד מקומות) כל קבוע כמחצה על מחצה דמי ואם כן לולא בתי כנסיות ובתי מדרשות אין לתורתן דין קביעות וכן אמר רב חלבו אמר רב הונא (ברכות ו ע"ב) כל הקבוע מקום לתפילתו אלקי אברהם בעזרו, ובכל הקללות שבלעם בעל כרחו הוציאם ברכות הטילו בלק ואנשיו עין הרע ולכן חזרו אחר כך לקללה ורק בברכת מה טובו לא הבינו בלק ואנשיו מה תועלת בבית הכנסת ובית המדרש ומה לי אם לומדים ומתפללים בביתם או בבית המדרש ובית הכנסת ולכן לא שמו לבם לברכת מה טובו ועזובה מלהניח בה עין הרע ולכן ברכה זו נותרה לעולם, ע"כ מבין יהוידע.

ובענין קביעות, הנה לשון הפלא יועץ (ערך קביעות) וגדול קביעות עתים לתורה דהא קא משמע לן כל קבוע כמחצה על מחצה דמי ונמצא השי"ת יחשוב לו כאלו עוסק

בתורה חצי היום, ובזה עיין גם בדברי הבן איש חי בספרו עוד יוסף חי על הפסוק ולקחת מראשית כל פרי האדמה (דברים כו. ב) הבאנוס על הפסוק שם, ולפי זה נמצא שאם קובע עתים לתורה בבית המדרש דוקא ולא בבית, הרי שתי קביעות שכל אחת היא על פי הלכה מחצה על מחצה, ושתי מחציות היא קבע שלם.

כן בדאמר רבי יהושע בן לוי (ויקרא רבה פרשה י"ה) תפלה עשתה מחצה, והרי כל מי שמתפלל אינו רוצה שתפילתו תעשה רק למחצה לשליש ולרביע אלא הוא רוצה שתתקבל ותעשה כולה, והעצה לזה הוא כיון שכל קבוע כמחצה על מחצה נמצא שאם הוא קובע מקום לתפילתו הרי שתי מחציות בידו, מחצה האחת מדין קביעות מקום ומחצה השנית שעושה התפילה, וב' מחציות הוא שלם בשלימות ובזה גם יתפרש הפסוק יעקב איש תם יושב אהלים (בראשית כה. כו) שהשלימות ביעקב היינו שהיה איש תם ושלם הוא שלמד תורה באהל היינו בקביעת מקום בבית המדרש, וזהו ויעקב איש תם לפי שהיה יושב אהלים.

אם פגע בך מנוול זה משכחו לבית המדרש ועל פי זה גם בדתנא דבי רבי ישמעאל (סוכה נב ע"ב) אם פגע בך מנוול זה משכחו לבית המדרש, ולפי המשך דברי הבן יהוידע שם (סנהדרין קה ע"ב) שבלק ואנשיו הטילו עין הרע בכל הקללות שבלעם בעל כרחו הוציאם ברכות ולכן חזרו אחר כך לקללה ורק בברכת מה טובו לא הבינו בלק ואנשיו מה תועלת בבית הכנסת ובית המדרש ומה לי אם לומדים

ומתפללים בביתם או בבית המדרש ובית הכנסת ולכן לא שמו לבם לברכת מה טובו ועזבוה מלהניח בה עין הרע ולכן ברכה זו נותרה לעולם. והנה מנוול בגימטריא פֶּלֶק, וזהו אם פגע בכ מנוול זה היינו אותו יצר הרע מנוול הרומז לבלק, משכחו לבית המדרש כי המנוול בלק בסכלותו לא הבין מעלת גדולת וקדושת וסגולת בית המדרש מדין קביעות וכו' עד שבברכה זו לא נגע לרעה והיא נותרה לנו לטובה להנצל ממנו ולכן משכחו לשם.

מה טובו שאמר בלעם היה לקללה

וחקב"ה הפכו לטובה

מה טובו אלהיך יעקב משכנתך ישראל
(במדבר כד. ה.)

ואמר רבי אבא בר כהנא (סנהדרין קה ע"ב) כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שנאמר וַיִּהְיֶה ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֵת הַקְּלָלָה לְבִרְכָּהּ כִּי אֶהְיֶה ה' אֱלֹהֶיךָ (דברים כג. ו), קללה ולא קללות. הנה לכאורה ממה שכולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות משמע שדברי בלעם שאמר מה טובו אלהיך יעקב היתה ברכה, ואולם מהמשך הנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה משמע שאחר שבלעם אמר דברו מה טובו אלהיך יעקב וגו' אז הפך ה' את הקללה לברכה ואם כן דברי בלעם מתחילתן היו קללה ולא ברכה.

וכשיברנו מענין קדושת בית הכנסת ובית המדרש אמרנו בדרך מוסר דהנה

בלעם באומרו מה טובו אלהיך יעקב היה רוצה לקלל כי בלעם הרשע הבין אשר אף שונא ישראל לא יהיה יכול לסגור בתי מדרשות הקיימים כי תמיד בכל עת ובכל מצב יתקיים עם ישראל הנצחי על התורה הנצחית, ולכן רצונו של בלעם הרשע היה כמו שרואים כהיום בהמדינות אשר שם יש מבני ישראל, שרצון השלטונות הוא להיות הם המעניקים כח ועוצמה לבתי מדרשות ובתי כנסיות ותלמודי התורה ובמחשבתם הרעה של השלטונות שעל ידי שהם יהיו אלה המעניקים את הכח הגשמי יהיה להם שליטה והבעת דעה כלשהי בניהול מקומות קדושים אלו, ומחשבתם הרעה היא שהם יהיו המכתיבים לקהילות הקודש איזה מקצועות וכדומה ילמדו בבתי התלמודי תורה של התינוקות של בית רבן, ומחשבת בלעם באומרו מה טובו היתה טובתו שלו עצמו כדי שהוא ישלוט על בתי כנסיות ובתי מדרשות ועל זה נאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך, כי מקום ובית כנסת אשר חס ושלוש אין שם מניעה משיחה בעת התפילה, מקום זה הוא רחמנא ליצלן מקללת המה טובו של אותו רשע, לא כן בתי כנסיות ובתי מדרשות הנשמרים בקדושה ובתפילה בכוונה ובעניית אמן יהא שמיא רבא מברך בקול רם ובעסק ועמל התורה, מקומות אלו אינם מקללת מה טובו של אותו רשע, אלא בתי כנסיות ובתי מדרשות קדושים אלו הם אחר שהפך ה' קללתו של בלעם לברכה, זהו מה טובו שהוא מברכת השי"ת ואין אנו צריכים אף לא לברכותיו

אברם ואעשך לגוי גדול ואברכך ואברכה מברכך, ואולם בלעם שהוא מקללך, אותו אאור וכבתרגום יונתן בן עוזיאל שם (בראשית יב. ג) ומקללך אאור ובלעם דמלטיט ית בנך אילוט ויקטלוגיה לפתגם דחרב. ולעיל על הפסוק כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאור יואר (במדבר כב. ו) כתבנו שבאומרו את אשר תברך מבורך בלשון הווה כלומר שבלעם ברשעותו כשכבר היה מברך אז היה מברך רק את מי שהוא כבר ממילא מבורך וזהו אשר תברך מבורך הוא מכבר, אבל את אשר תאור יואר בלשון עתיד, יואר על ידי שאררתו ולא שארור הוא מכבר.

אהל הוא עראי, משכן הוא קבוע

מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל (במדבר כד. ה).

אהל הוא מקום ארעי ואילו משכן הוא קבוע, ובזה נראין דברי רש"י מה טובו אוהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליהם, משכנותיך אף כשהן חרבין, לפי שהן משכון עליכם וחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר בלה ה' את חמתו (איכה ד. יא, בלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותנאכל יסודותיה), ובמה כילה, ויצת אש בציון, ע"כ. אהליך יעקב אוהל שילה ובית עולמים כשהן בישובן קרויין אוהל, אבל משכנותיך ישראל נקראין כן לתמיד, ואף כשחרב יש לו עדיין קיום רוחני ומפתחות קיימין וכדתנו רבנן (תענית כט ע"א) משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי

של אותו רשע, לא תאור את העם כי ברוך הוא (במדבר כב. יב) כי ממילא ברוך העם על ידי השי"ת.

ובזה גם יתיישב מה שלכאורה לא נראה שאותו רשע הופך להיות מבין בבתי כנסיות ובתי מדרשות מה טובו הם, וכי יודע ומכיר הוא בתחושת עריבות ומתיקות עסק התורה הקדושה, ומה לו אם תפילת עם סגולה והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפנינו ובפניות עמך בית ישראל. אלא באומרו מה טובו לא נתכוין לשבת, אלא נתכוין לטובתו הוא וכנ"ל.

לא על בלעם אמר ה' לאברם ואברכה

מברכך, כי בלעם הוא בכלל מקללך אאור

עוד במה שמהלשון כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות משמע שדברי בלעם שאמר מה טובו אהליך יעקב היתה ברכה ואולם מהמשך הנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך משמע שאחר שבלעם אמר דברו מה טובו אהליך יעקב וגו' אז הפך ה' את הקללה לברכה ואם כן דברי בלעם מתחילתן היו קללה ולא ברכה. הנה אכן דברי בלעם עצמו היו לקללה וזה היה רצונו של אותו רשע ורק ה' אלהיך הפך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך, שהרי ויאמר ה' אל אברם וגו' ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה ואברכה מברכך ומקללך אאור (בראשית יב. א-ג) ואם הברכה היתה משל בלעם כי אז היה צריך להתקיים ובאברכה מברכך וזה לא ייתכן שיתקיים באותו רשע, אולם כעת ויאמר ה' אל

כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה בעין פיסת יד וקיבלתן מהם. אפילו שהבית חרב המפתחות קיימין ונמצאין, כי לבית יש המשך רוחני ואינו בטל (עין מה שכתבנו בזה בענייני בין המצרים על הגמרא מסכת תענית שם).

באהליך השם יעקב, ובמשכנותיך השם ישראל ובעת אחר הדברים האלה הנה יפה מדוע באהליך נאמר יעקב, כי יעקב היה יושב אוהל וכל י"ד שנה שהיה בבית המדרש של שם ועבר לא שכב בלילה, אבל במשכן המורה על תמידי כאמור, לא הזכיר יעקב אלא משכנותיך ישראל, כי לא יקרא שמו עוד יעקב כי אם ישראל והיה שמו יקרא את שמו ישראל (בראשית לה. י).

שבכתב וכו', עיין באוהה"ק. ממילא יול מים הוא תורה מדליו מדלים שבהם, על פי שאמרו (נדרים פא ע"א) היזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה שנאמר יול מים מדליו, וזרעו במים רבים כלומר זרעו של הדל יהיה במים רבים בהרבה תורה, וירום מאגג מלכו מאן מלכי רבנן (גיטין סב ע"ב) כלומר שרבנן על ידי עסק התורה ירומו ויגדלו להכניע את עמלק ולשבר כוחו, ואחר שבמהרה בימינו ישובר כוחו, אזי ותנשא מלכותו של מלכי דרבנן יותר ויותר. עוד עיין מה שכתבנו על הפסוק והיה בְּהֵינִי ה' אֱלֹהֶיךָ לִךְ מִכָּל אִיבֶיךָ מִסָּבִיב וגו' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח (דברים כה. יט) בענין מחיית עמלק על ידי עסק התורה הקדושה.

כל הכופר בעבודה זרה נקרא יהודי
ועתה הנני הולך לעמי לכה אינך אשר
יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים
(במדבר כד. יד).

במסכת סנהדרין (קו ע"א) הנני הולך לעמי לכה אינך אשר יעשה העם הזה לעמך וכו', אמר להם, אלהיהם של אלו שונא זימה הוא וכו', ובשעה שישראל אוכלין ושותין ושמחין ויוצאין לטייל בשוק אומרת לו וכו' רצונך שתשתה כוס של יין, כיון שתשתה בער בו אמר לה השמעי לי הוציאה יראתה מתוך חיקה אמרה לו עבוד לזה, אמר לה הלא יהודי אני וכו'. הנה כשנתנה לו כוס של יין וכשאמר לה השמעי לא זכר כי יהודי הוא, ורק כשאמרה לו עבוד לזה אמר לה הלא יהודי אני. גם בדקדוק מה שנקט דוקא בלשון

יול מים מדליו אין מים אלא תורה
יול מים מדליו וזרעו במים רבים וירום
מאגג מלכו ותנשא מלכותו (במדבר כד. ז).

אין מים אלא תורה (בבא קמא פב ע"א), ובאוהה"ק ד"ה יול מים ביאר הענין על התורה הקדושה על פי דבריהם ז"ל שכל איש ישראל קיבל מסיני חלק בתורה (שמות רבה פרשה כח. ו, אמר רבי יצחק מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהר סיני וכו', שאף על פי שלא היו באותה שעה כל אחד ואחד קבל את שלו וכו', ולא כל הנביאים בלבד קבלו מסיני נבואתן אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור כל אחד ואחד קבל את שלו מסיני) ואמר כאן שכל מה שמחדשים בתורה הוא מדליו ממה שדלה דלה משה (משמות ב. יז-יט, ויקם משה וישען וגו' וגם דלה דלה לנו) שהכל רמוז בתורה

גזירות י"ח דבר ועשו סייג לתורה

וַעֲשֶׂה הַנְּנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לָכֵּה אִיעֶצֶךָ אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמֶּךָ פְּאַחֲרֵי־הַיָּמִים
(במדבר כד. יד).

במסכת סנהדרין (קו ע"א) הנני הולך לעמי
לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך
וכו', אמר להם, אלהיהם של אלו שונא
זימה הוא והם מתאווים לכלי פשתן בוא
ואשיאך עצה, עשה להן קלעים והושיב
בהן זונות וכו' וימכרו להן כלי פשתן וכו'
ובשעה שישראל אוכלין ושותין ושמחין
ויוצאין לטייל בשוק אומרת לו הזקינה אי
אתה מבקש כלי פשתן וכו', אמרה לו
רצונך שתשתה כוס של יין כיון שתשתה
בער בו אמר לה השמעני לי הוציאה
יראתה מתוך חיקה אמרה לו עבוד לזה,
אמר לה הלא יהודי אני, אמרה לו ומה
איכפת לך, כלום מבקשים ממך אלא
פיעור והוא אינו יודע שעבודתה בכך ולא
עוד אלא שאיני מנחתך עד שתכפור
בתורת משה רבך.

ובענין עשו סייג לתורה (אבות פרק א' משנה א'),
בגזירות ד"ח דבר (שבת יז ע"ב) אמר רב
אחא בר אדא אמר ר' יצחק גזרו על פתן
משום שמנן ועל שמנן משום יינן, על פתן
משום שמנן מאי אולמיה דשמנן מפת,
אלא גזרו על פתן ושמנן משום יינן ועל
יינן משום בנותיהן ועל בנותיהן משום
דבר אחר. פשתן נוטריקון פתן ושמנן,
וגזרו על פתן ושמנן משום יינן וזהו
שאומרת לו אי אתה מבקש כלי פשתן,
אמרה לו רצונך שתשתה כוס של יין. ועל
יינן משום בנותיהן וזהו כיון שתשתה בער בו
ואמר לה השמעני לי. ועל בנותיהן משום

יהודי אני ולא אמר מבני ישראל אני או
מבני אברהם יצחק ויעקב אני ועוד כדו'
אפשרויות, זה לפי שכשאמרה לו עבוד
לזה אמר לה שכופר הוא בעבודה זרה
ובמסכת מגילה (יב ע"ב) כל הכופר בעבודה
זרה נקרא יהודי, לכן בלשון זה אמר לה
יהודי אני, יהודי הכופר בעבודה זרה.

כן במסכת עבודה זרה (יג ע"א) מיתיבי רבי
נתן אומר יום שעבודת כוכבים מנחת בו
את המכס מכריזין ואומרים כל מי שנוטל
עטרה ויניח בראשו ובראש חמורו לכבוד
עבודת כוכבים יניח לו את המכס ואם לאו
אל יניח לו את המכס, יהודי שנמצא שם
מה יעשה, יניח נמצא נהנה, לא יניח נמצא
מהנה וכו'. גם כאן נקט בלשון יהודי דוקא,
יהודי שנמצא שם והרי הוא כופר בעבודה
זרה מה יעשה.

ובמעלה ובחשיבות להיות נקרא יהודי וכן
להיות נקרא בכל שם חשיבות, הנה אָמַר
רַבִּי לִוִּי (דברים רבה פרשה ב' ח) אָמַר מֹשֶׁה
לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם
עֲצֻמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף נִכְנְסוּ לָאָרֶץ וְאֲנִי אֲנִי
נִכְנָס לָאָרֶץ, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִי
שְׁהוּדָה בְּאֶרְצוֹ נִקְבְּר בְּאֶרְצוֹ וּמִי שֶׁלֹּא
הוּדָה בְּאֶרְצוֹ אֲנִי נִקְבְּר בְּאֶרְצוֹ, יוֹסֵף הוּדָה
בְּאֶרְצוֹ מִנִּין, גְּבִרְתּוֹ אֹמְרֵת רְאוּ הֵבִיא לָנוּ
אִישׁ עֹבְרֵי וְגו' (בראשית לט. יד) וְלֹא כָּפַר
אֶלָּא גָּנַב גְּנָבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעֹבְרִים (בראשית מ.
ט) נִקְבְּר בְּאֶרְצוֹ וְכו', אֵת שֶׁלֹּא הוּדִית
בְּאֶרְצֶךָ אֵין אֵתָּה נִקְבְּר בְּאֶרְצֶךָ, בִּיצֵד,
בְּנוֹת יִתְרוֹ אֹמְרוֹת אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד
הָרָעִים (שמות ב. יט) וְהוּא שׁוֹמֵעַ וְשׁוֹתֵק,
לִפְיֶכָּךְ לֹא נִקְבְּר בְּאֶרְצוֹ.

דבר אחר ופי' רש"י (שבת שם) עבודה זרה, וממילא כשאמר לה השמעי לי הוציאה יראתה מתוך חיקה אמרה לו עבוד לזה.

גדולי האומות יודעין לקלל לקלקל ולהזיק ולהביא את רגע הכעס, לא כן גדולי וצדיקי ישראל שמברכים ומיטיבים וחס וחלילה לא לקלקל ולהזיק **נָאם שְׁמַע אֲמָרִי אֵל וְיִדְעַ דְּעַת עֲלִיוֹן מִחֻזָּה שְׁרֵי יִחְזָה נִפְל וְגָלִי עֵינַיִם** (במדבר כד. טז).

וברש"י ויודע דעת עליון לכוין השעה שכוועס בה. וכבר כתבנו בזה לעיל על הפסוק **מָה אָקֵב לֹא קִבָּה אֵל** (במדבר כג. ח) ועל הפסוק **לֹא הִבִּיט אָנֹן בִּיעֶקֶב** (במדבר כג. כא). והנה בא וראה מה בין גדולי האומות לבין צדיקי ישראל, כי גדולי האומות גדולתם שהן יודעין לקלל לקלקל ולהזיק וכגון בלעם הרשע שהיה יודע לכוין את הכעס בשביל לקלל ולא רק זו אלא שאף גדוליהם גורמים ומביאים את רגע הכעס וכדתנא משמיה דרבי מאיר (עבודה זרה ד' ע"ב) בשעה שהמלכים מניחין כתריהן בראשיהן ומשתחוין לחמה מיד כועס הקב"ה, לא כן גדולי וצדיקי ישראל שגדולתם היא לברך ולהיטיב וחס וחלילה לא לקלקל ולהזיק, ובעובדא דרבי יהושע בן לוי (עבודה זרה שם) דהוה מצער ליה ההוא מינא בקראי, יומא חד נקט תרנגולא ואוקמיה בין כרעיה דערסא ועיין ביה לידע עת הכעס, סבר כי מטא שעתא בתלת שעי קמייתא כי חיורא כרבלתא דתרנגולא אלטייה לההוא מינא, כי מטא ההיא שעתא נימנס, אמר שמע מינה לאו אורח ארעא

למיעבד הכי, ורחמי' על כל מעשיו (תהלים קמח. ט) כתיב וכתוב גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז. כ), כלומר שלא טוב שהצדיק יהיה המעניש.

ואדהכי מה שרבי יהושע בן לוי הזכיר הפסוק גם ענוש לצדיק לא טוב וגם הפסוק ורחמי' על כל מעשיו, כי אמנם שהצדיק יעניש אין זה טוב, אך מהו הטוב, זה מה שנאמר בפסוק הראשון טוב ה' לכל ורחמי' על כל מעשיו, זהו הטוב בהש"ת שהוא לכל כלומר על כל מעשיו, ואף אם תמצא לומר שצדיק גוזר והקב"ה מקיים כבמסכת סוטה (יב ע"א) שאמרה מרים לאביה אתה צדיק, בודאי שגזירתך מתקיימת שנאמר **וְתִגְזֹר אֶמֶר וְיִקָּם לְךָ** (איוב כב. כח), לזה הביא הפסוק השני לומר שאם העונש בא על ידי הצדיק אז גם הוא לא טוב, ובתוס' ד"ה ההוא צדוקי כו' לאו אורח ארעא, אף על גב דהצדוקים וכו' מורידין ולא מעלין, היינו בידי אדם, אבל בידי שמים לאו אורח ארעא להענישם ולהטריחם ולהורגם בידי שמים שלא כדרך בני אדם, ע"כ. ולענשו בגזירת צדיק והקב"ה מקיים אין זה בידי אדם שהרי הקב"ה מקיים.

ורחמי' על כל מעשיו חיינו על התרנגולא, גם ענוש לצדיק את הצדוקי לא טוב עוד בדרך אפשר, ורחמי' על כל מעשיו כוונתו לרחמים על התרנגולא שהיה נשמר בין כרעיה דערסא, וגם ענוש לצדיק לא טוב כוונתו שלא טוב שהצדיק יענוש לצדוקי.